

دانا باروٹ جاوید اختر نا کتاب ٹی دن لکھوک ۛ:

تخلیقی ادب ایک جمہوری عمل ہی نہیں بلکہ یہ معاشرے میں جمہوری اقدار کو فروغ دینے اور صحت مند سائیکلی پیدا کرنے کا بھی بہت بڑا ذریعہ ہے۔ شعر و ادب کی تخلیق کسی خارجی حکم، کمانڈ یا فرمان کے تحت پیدا نہیں کی جاسکتی بلکہ یہ خارجی ماحول کے حوالے سے ادیب یا شاعر کے علم و آگاہی اور بصیرت سے آزادانہ طور پر پیدا ہوتی ہے۔ چونکہ بعض دیگر شعبوں کی طرح ادب و شعر بھی انفرادی، آزادانہ اور غیر مشروط فکر و احساس سے پیدا ہوتے ہیں اس لیے یہ خالص جمہوری آزادی کے ذریعے ہی وجود میں آسکتے ہیں۔ (اختر، 2000، 5، 6)

شاعری ناباروٹ جاوید اختر نا کتاب ٹی دن لکھوک ۛ۔

A true and progressive poet finds his source of inspiration from the society in which he lives. His poetry produced of in the so-cio-eco-nomic conditions of the given society. He writes about his fellowmen, their problems, pleasures and grieves. In this way he absorbs man, society and the universe from progressive point of view, with the purpose of changing.

(اختر، 2000، 17)

شاعری انسان ٹی اسے فطری ۛ عمل نئے۔ اللہ پاک نا طرف ان دا خدا دا صلاحیت نا مالک آک تمینکن بھاز پن کھٹا نو او تینا مخلوق نا زند نا شوندا ری ۛ کرینو، دا مقالہ ٹی نن بیرہ جدید شاعری ۛ شامل کریئن ہرا کہ پاکستان نا جوڑ مننگان پد ۛ او بیرہ جھالا وان آن خضدار نا ادب ناباروٹ نوشت کروکے۔

خضدار ٹی جدید منظوم ادب نا مختصر جائزہ۔

براہوئی جدید شاعری ناباروٹ پاننگل کہ دا نا بناء 1960ء آن مریک ہندا وڑٹ، براہوئی منظوم ادب نا بناء بلوچستان ٹی 1960ء ٹی مسونے۔ بلوچستان نا ہر علاقہ اراڑے کے براہوئی ادبی شاعری کننگا نے اوپن تالان مریسہ کرینے۔ دا پاننگ غلط مفروئے کہ بلوچستان نا ایلو علاقہ غاتیان بار جھالا وان ناسر زمین ہم ہروڑٹ براہوئی شاعری ٹی پد خلوک اف خاص کر خضدار ٹی دا وختا ہم براہوئی منظوم ادب بچو وڑٹ نئے اٹ پدی سلوک اف۔ لوک شاعری، رزمیہ شاعری، فطری شاعری دا کل غرض کہ ہر

وڑٹ شاعری نادر وشم خضدار نادھرتی ٹی خٹنگ اور تینا ادبی مقام ۽ برقرار تھانے۔ خضدار نادھرتی ۽ د شرف ہم حاصل اریر کہ مشہور و معروف شاعرہ رابعہ خضداری نا تعلق ہم اندا کان مسونے۔

خضدار ٹی جدید منظوم ادب نا بانیک۔

۱۔ ذوق براہوئی۔

براہوئی منظوم ادب کن ذوق براہوئی نا خدمتاک بھازا ہم ٹی۔ ذوق براہوئی اسہ تاریخی ۽ سوچ و فکر سینا مالک ۽ اونا خیالاک بلند ۽ اور معاشرہ ٹی حقیقت پسندی نا کلوء ایتیک۔ ذوق براہوئی نا شاعری نا مجموعہ غاتے ٹی صدائے ذوق، دیر دیر کیوہ کنے دیرایت و مرڈا تاڈ غارے جھلاوان شامل ۽۔ ذوق براہوئی نا شاعری ٹی خلقی شاعری و رزمیہ شاعری نادر وشم واضح نظر بریک اوتینا ڈیھتن انتہائی مخلص ۽ اوپٹ و پول و تحقیقی ادب ۽ ہم موناہتنگ کن اہم ۽ کردار ادا کنتنگ ۽۔ ذوق نا کتاب جھالاوان نا صوفی بزرگا ک بھازی نثر ۽ مشتمل ۽۔ لیکن دا کتاب نامنہ جاگہ غانظم ہم نظر بریک۔ صوفی بزرگا تا پارو کا کلام دا نثری کتاب ۽ منظوم ادب ٹی ہم شامل کیرہ۔

حضرت پیر عمر عارف بالہ اللہ نا کلام دا کتاب ٹی داوڑٹ تروک ۽۔

کلو کنارے اللہ ہو

بند غنسے اُس چاتہ زو

سلوف نے کہ ہڈئے صو

الے برک کر اللہ ہو

مریس فی مونجا خوش ناخو

زورنی زوراکان یاڈو

الور انور نے دا کل زو

سلوک مرو بس اللہ ہو۔ (براہوئی، 2016، 57)

رزمیہ شاعری ان جھلاوان نادھرتی مالا مال ۽ قومی بہادر ورناتا کردار دا دھرتی ۽ اہم مسونے اوتینا، بہا درینا مثال قائم کرینو و تینا راج ٹی تینکن پن کھٹانو۔ ذوق تینا دا کتاب ٹی رزمیہ شاعری تے مچ کرینیے

ہر اکہ داوختا محفوظ ء، ذوق مینگل قوم ناسہ بہادر ء مار کسے ناداستان ء ہم لکھانے ہر اکہ داوڑٹ ء۔

نور محمد مینگل

نورامینگل متنے چاساڑی

اول گمشائی تے کریگھاڑی

ٹلیک تسنومل ء کنا ماڑی

نور محمد حمزہ خان نامارے

کسفے ہفتاد ء چھارے۔ (براہوئی، 2014، 65)

عزیز راہی۔ (شہید)

عزیز راہی خضدار نادھرتی کن بھلوا تا شے نس اسکہ، اونا کلام زبان و ادب ٹی اہم ء جاگہ نس تنگ عزیز را
ہی غزل گو شاعر نس اسکہ، اونا غزل ناسر حال اک حسن و عشق، مہر و محبت، محبوب نا جفا، تقدیر نا گلہ شونی،
ساقی و شراب خوری و پین چندی سر حالاک شامل اریر۔

عزیز راہی ناشاعری نا نمونہ دوڑٹ ء۔

اے محبت زندگی تسس کنے آباد مر

تخ کنے آغم تے تینانی ہمیشہ شاد مر

ملیک خوشی تو ہر گزاف کنے اونا گلہ

مر کنا خن تاخو تنکس جوڑ نا فریاد مر

عجیبو بے قراری سے کنے بے ہوش کیک ہر دم

مثالٹ دیگ نا است سینہ ٹی کہ جوش کیک ہر دم

نن ودے پختہ کیوہ خیال ٹی ہیتا دلبر تو

حیاداری صنم نامون ٹی خاموش کیک ہر دم (ضیاء، 2007، 86)

طاہرہ احساس جٹک۔

خضدار نا منظوم ادب کن طاہرہ احساس جٹک نا کردار بھاز اہم ء طاہرہ احساس ان مست براہوی ز

بان وادب ٹی نیاڑی ادیب اتا کم بوتی اسکہ، طاہرہ احساس نیاڑی تے کن ادب ناپارہ غا اسہ کسر کس ملا
طاہرہ احساس ناشاعری ٹی نیاڑی نا آسرائی کن اسہ جوش و جذبہ کس نظر بریک او معاشرہ ٹی منفی رویہ غا
تا خلاف تینا قلم او کلام نا ذریعہ اٹ جنگ کیک، نیاڑی ناحق ۽ مونا اتیک، طاہرہ نا کلام ٹی تنقید ۽ ہم
اہم و مقام کس ارے او نا کتابا تے ٹی جھم بُر، صدف، بشام، زمزراو

طوطی توران (براہوئی منظوم داستان رابعہ خضداری شامل ۽)

معاشرہ نہ منفی رویہ غا تا حوالہ اٹ طاہرہ احساس جنگ نا کلام او نا کتاب بشام ٹی داوڑ ٹے تروکے۔

اُرا نا چُنا تا ہم خزم ت کئے آ

مرسہ ای کا وہ نروردے پدے آ

مریوا خد نا جوڑاف ڈکھ نے آ

مرے اخہ سیخا سلو کٹ ای دے آ

پدا ہم نی پاسہ کہ نت ناچو کٹ

بغیس گرنٹ ٹی نے خسوٹ جھٹ

ارغ دیر روفہ رزان ہم کریسہ

نامہمان تے عزت شرف ہم تریسہ

ولے چُنکا چُنکا نی ہیٹ آچڑسہ

نے کشوٹ اُرا غان کئے رُعب تیسہ

پدا ہم نی پاسہ کہ نت ناچو کٹ

بغیس گرنٹ ٹی نے خسوٹ جھٹ (احساس، 2004، 24)

حمیرا صدف حسنی

حمیرا صدف حسنی طاہرہ احساس جنگ نا دُختر ۽۔ او ہم تینا جیجا لمہ غان بار خضدار نا براہوئی
منظوم ادب کن اسہ قیمتی ۽ میراث کسے، حمیرا صدف حسنی ناشاعر یک ہم براہوئی معاشرہ نہ زندہ بودنا عکا
سی ۽ کیرہ۔ او نا کتابا تے ٹی چکل، کاچچر، مہرانا پند وغیرہ شامل اریر۔ حمیرا صدف حسنی آزار نظم ۽ زیادہ

اہمیت اتیک اونا خیال ۽ کہ داوڑ نا شاعری ٹی اوتینا خواہش تانا اظہار ۽ جوان وڑٹ کیک۔ اونا آزاد نظم او
نا کتاب مہر نا پند ٹی داوڑٹ نوشتو ک ۽
ای نیاری سے اُٹ۔

دانا ثبوت ۽

کنے کسراٹ انوکا

ہراسے دروشم ایتک

کنا زندنا

بے قیمتی نا

سکی نا

یقین ۽ ایتک

ای کسراٹ راہی اُٹ

کنے ۽ چہار ما کنڈان

خنک خلوکو۔۔۔۔۔ (صرف، 2007، 14)

عادل قلندرانی (مرحوم)

عبداللہ عادل قلندرانی نا تعلق ہم خضدار نا علاقہ تو تک اُن اسکہ۔ شاعری نا میدان ٹی او ہم
تینے منے، اونا شاعری ٹی اکثر تصوف نہ دروشم نظر بریک اوتینیٹ اسہ انقلابی ۽ فکر سینا مالک اسکہ، وطن
دوست انسان کس اسکہ اونا کتابا تے ٹی شان و زہری نا احساس شامل ۽۔
اونا کتاب شان رباعی و قطعات ۽ مشتمل ۽، اوتینا شاعری تے ٹی قوم نا ورناتے مختلف وڑٹ پیغام
تنگ نا کوشش ۽ کیک۔

شاعری دا شوق اف الہام سے

شاعری دا ادب نا انعام سے

قوم نا سرمایہ چانی شاعرے

شاعر اتون قوم کن پیغام سے۔ (قلندارانی، 2002، 13)

محمد عالم براہوئی۔

محمد عالم براہوئی ہم خضدار ٹی براہوئی ادب نا اسہ قیمتی ء ورثہ نئے۔ اونا تعلق خضدار نا علاقہ سا سول ان ء، اونا دلچسپی نظم تن زیادہ ارے محمد عالم براہوئی نا کتاب گلدستہ خضدار اسہ قیمتی ء مڈی نئے ارا ٹی کہ او خضدار نا تقریباً کل ء شاعر اتے مچ کرینے دا کتابان ان پد پین ہجو داوڑ نا نایاب کتاب موجود آف۔ ہرا ٹی مچا خضدار (جھالاوان) نا ادبی مخلوق مچ ء، اونا کتاب ٹی تقریباً 70 نا قریب شاعر اتا باروٹ مختصر تعارف وافتا نمونہ کلام مچ کرو کے دا شاعر اتے ٹی عبداللہ عادل قلندارنی، عبدالعزیز راہی، قاضی حسن علی سا سولی، پروفیسر عبدالقادر مینگل، ذوق براہوئی، طاہرہ احساس جنگ، میر علی شیر ناز براہوئی، ندیم گرگناڑی،

سلطان احمد شاہوانی، حمیرا صدف حسنی، مہیم خان خلیل، محبوب ذاد، محمد وارث شاہین وغیرہ وغیرہ شامل اریر۔

محمد عالم براہوئی نا شاعری۔

نن گروفا کرن پارے وفا کروئے
تاریخ ٹی او دیرس پن کھٹوئے دروئے
دیچا کہ سنگتی ٹی انت انت کرین توسن

داسینہ نا قلف ء دیرس ملو ہروئے۔ (عالم، 2001، 71)

عبدالواحد مینگل۔

عبدالواحد مینگل نا تعلق ہم خضدار ان ارے، او تینا وخت ٹی خضدار نا بونز ڈگری کالج ٹی بطور لیکچرار مقرر مس و شاعری ء ہم تینکن اسہ اعلیٰ ء رتبہ نئے جوڑ کرے۔ اونا کتاب استناتوار ٹی شاعری نا اصنافا تیان حمد، نعت، منقبت، قصیدہ وغزلیات شامل اریر۔
اونا شاعری نا کتاب ٹی شاعری داوڑ ٹے۔

غزل ٹی کنا بند چا جہانے
 غزل بس فقط بیرہ اونا بیان ۽
 کنا اُست ٹی بھاز خوشی ودی مس
 ہے موئی آچا وہ اونا مکان۔

سفارشات اک۔

خضدار ناراہوی منظوم ادب بھاز وسیع ۽۔ دا تخلیق ناچ و کی اف،، ہندا ڈول اٹ خضدار
 نا مخلوق ادبی حوالہ اٹ بھاز ۽۔ ضرورت دا امر نا ۽ کہ داکل امر کجا کنگ ۽۔ داڑکن منہ سفارشات آتیا
 کاریم ضروری ۽۔

اوشیف نوشت ۽۔

۱۔ براہوی تنظیمی ادارا غاک تاذمہ داری ۽ کہ اوہندو کتاب شائع کیرا کہ تمام تر علاقہ غا تا ادبی بند غا
 تے جتا جتا علاقائی حوالہ اٹ در شان کیر۔ دانا کل ان بھلا فاندہ دامروئے کہ مستقبل ٹی اسہ علاقہ سینا
 نثری، شعری ادب تن تعلق تخو کا بند غاک آسانی سٹ کتابی صورت ٹی محفوظ مریر وادفا کاریم تا ہم کتا
 ب موجود مریک۔

۲۔ گل دستہ خضدار ان بار پین ہندو کتاب شائع مرے راٹی کہ پوسکنا ادبی مخلوق نا کاریم ت مونا ہتنگ
 مرے۔

۳۔ خضدار ناراہوی ادبی سیمینار تے ٹی ہم دا گڑا واضح طور اٹ نظر برے کہ خضدار نا ذیہا مرو کا کاریم
 تا یکہ ۽ نشت نس تنگ مرے، ہراٹی کہ خضدار نا ادب نثر و نظم مزید زیادہ متنگ کیک۔

۴۔ ادبی تنظیمی ادارا غاتے حکومت نا کنڈان جوان فنڈنگ کنگ ۽ داوڑٹ او زیادہ گچین انداز کاریم
 کنگ کیرہ او کتا با تا اشاعت ہم آسانیت مریک۔

۵۔ خضدار نا ادبی حلقہ نا داذمہ داریک مریرہ کہ او تینا قلم ۽ زیادہ ان زیادہ براہوی زبان او ادب کن
 ہر فر او نوشت کیر۔ داوڑٹ زیادہ کاریم مونا بریک۔

۶۔ داکان بیدس ریڈیو اسٹیشن خضدار نا ہم داذمہ داری مریک کہ او تینا کنڈان براہوی ادب نا شون

ہلنگ کن زیادہ کردار ادا کیراوتینا نشریات آتے ٹی براہوی بوگ شوگ، مشاعرہ، نثری ادب ۽ ہر دے نابینا و اشامل کیر۔

ے۔ نیازی نوشتوک آتا کاریم تازہ ہا خوڑتی آٹ غورکنگ ۽ و نیازی تا پنہ جتاء رسالہ اس شائع کننگ مرے اوٹی صرف اور صرف نیازی تا ادبی کاریمک تے نشان تننگ ۽ داوڑٹ نیازی آسانی آٹ حصہ النگ کیرہ ہنداوڑٹ چناتیکن ہم جتاء رسالہ اس شائع کننگ ۽ ہراٹی صرف چناتا ادبی کاریم تے موناہتنگ مرے۔

کھٹیا

بڑا مقالہ ٹی خضدار نا براہوی منظوم ادب ء مختصر ء جائزہ نس الگ نے خضدار نا براہوی منظوم ادب بھاروسیع پیمانہ اٹ تالان ء، داقومی وثقافتی ورثہ ء نادیب وشاعر حضرات اک بھار محنت اٹ محفوظ کرینو، ضرورت داهیت نائے کہ مستی کن امرکاریم کنگ مرے دامقالہ ٹی جدید منظوم ادب ناباروٹ ہرا کہ 1960ء آن پدء بحث کنگ نے چندی بندغاک ارا کہ براہوی منظوم ادب ٹی اہم ء کردار ادا کرینو و تینا شاعری تے براہوی ادب نازندہ تحنگ کن نوشت کرینو، اوقبا باروٹ وخت ناکی ناوجہ غان بحث کنگ کتنوٹ۔ دافتنے ٹی مولانا محمد دین مریض حجازی، سلطان احمد شاہوانی، قاضی حسن علی ساسولی، محبوبزاد، ندیم گرگناڑی، محمد وارث شاہین، میر علی شیرناز، مہیم خان خلیل وغیرہ شامل اریر۔ دامقالہ مستقبل ہذا کن کارآمد ثابت مروے، داتی ہچو شک نس اف کہ دامقالہ دانسکان ہروٹ ناکمل

ء۔

کتابیات

- ۱۔ احساس طاہرہ، 2004 براہوئی اکیڈمی رجسٹرڈ کوئٹہ۔
- ۲۔ اختر جاوید، 2004 براہوئی اکیڈمی
- ۳۔ براہوی ذوق، 2014 مڑداتا ڈاٹا غار جہلا وان براہوئی اکیڈمی، رجسٹر پاکستان
- ۴۔ براہوی ذوق، 2016 جھالا ون ناصونی بزرگاک۔
- ۵۔ صدف حمیرا، 2007 براہوئی اکیڈمی رجسٹرڈ کوئٹہ
- ۶۔ ضیاء عارف، 2007 نیوکالچ پبلشر آرچر روڈ کوئٹہ
- ۷۔ عالم محمد، 2001 براہوئی اکیڈمی
- ۸۔ مینگل واحد، 2015 براہوئی اکیڈمی رجسٹرڈ کوئٹہ پاکستان

Sep-11-2017 marriam webster <http://www.marriam-webster.com>

براہوئی، خوانفنگ نازبان، خیال یا حقیقت نس؟

ایشار حسین ذوق، ایم فل اسکالر براہوئی، جامعہ بلوچستان کوئٹہ

عبدالقیوم سوسن براہوئی

محمد طاہر جمال دینی، ایم فل اسکالر براہوئی

زاہدہ غلام رسول، ایم فل اسکالر براہوئی

Abstract

It goes without saying that a child learns much in his /her mother tongue as compared with the other language made for a child as a medium of teaching, that is why almost all advanced countries have preferred to their own mother tongue as medium of education and today they are ruling the world almost in every sphere of life .

when we consider about brahui language as a medium of education in the light of above facts ,we come to know that brahui language possesses all the requiered wherewithal to fulfil the demonds of its making it medium of education for brahui speaking people .today there is a good amount of litrary treasures to bring a variation of litrature or to find material for the character building of the students .further more,brahui language is one of the ancient languages of this region and it offers a vast domain for research .the number of brahui speaking people are in millions who love their mother tongue much whehereas this language has been included in the list of impanding vanishing languages. so it is imperative to make it the medium of education without further deta.

In this research paper Brahvi language has been focused and research was carried out to ascertain the qualities of Brahvi Language as a medium of education and relevent aspects of it have been discussed thoroughly. the methods adopted are collecting material, observation, deep study and analytical approach and after a comparison, the outcomes have been viewed in the context of realities exposed the above facts.

key words: Mother Tongue,Problaems,characteristics,Patronizing awareness, unique, development,medium,Brahui .

تبیہ قوماتا تاریخ ہنگ مرے تو داہیت پاش مریک کہ اوقا جورٹمنگ، ثقافت نا حداتا مقررکنگ اوچائنگداری ٹی گل آن بھلاسلح زبانے۔ زبان ہموطاقے ہراناچٹ قوماک وجودخترہ۔ زبان تسبیج ناہمودسکے ہرائی قوماک خاصو ثقافتیورنگ کسے ٹی خلوک مریرہ۔ تہذیب وثقافت نا اُست وداغ زبان مریک۔ بندغے تینا زبان تو ہموخس محبت مریک بحس کہ اودے تینا خلق وخواہوت تون مریک۔ ہندا حقیقت اصل ٹی ثقافت تون محبت نائے۔ ہرچتمق آہن ے خوک ہتریک ہندن زبانک ہم اسٹ ایلوڑتو ن خوک مریرہ۔ داخو کی مقصد، لالچ یا جبر کسے نامحتاج مفک بلکہ دا قدرتی و مہر کسے۔ ہر ہمو جذبہ ہرانا رخ وروتہ غاک فطرت آن گروخلیرہ اودنیاناکل آن بھلا، سوگوا او سچا غا جذبہ مریک۔ زبان جذبہ غاتا ہمو مجموعہ ے ہر ادے قدرت تینا کمال اٹ بند غاتے پلویر کرسا خاصو محبت کسے ٹی ڈھکانے۔ ثقافت نامیدان ٹی داطاقت بیرہ غان بیرہ زبان ٹی۔

پاکستان ثقافت نا بھلوڈی کس تحک داٹی بازبانک ہیت کنتگرہ۔ ہرافتے ٹی گڑاس متکن اریر کہ ثقافتی طاقت دا فقامتکنی نا پٹسٹ آن بیوس ولاچارے۔ ملک کسے نازیائی ہمو ملک نا ثقافت اوزندے تدیفنگ نایکہ یکہ غاوڑ وڈولاک اریر۔ داغٹ وڈولاتالمہ زبان پانگلک۔ ہراڑتو ن قوماتا نشان وچانست خلوکے ولے بد قسمتی دادے کہ دازبان تا ثقافتی او تاریخی اہمیت ہمو حداسکان سرکارنا ڈوئے تینا کاٹما خنگ کتوس، بلکہ او فک حاسکار سکھ سواد آن محروم مسنو۔ دافک تینا ثقافت نامتکنی او تہذیبی اہمیت آن فخر کرسا تینا دا دعویٰ ے ملک ٹی یا ملک آن پیشن اسکان کیر بلکہ دازبانک غربی، پدتمنگ، بے قدری بے غرضی نا ہند نوگڑمبوڈوون کسے ٹی حسننگار کہ دافک تینا غٹ ثقافتی وصفاتے آن دوشسا تینا ساہے پچفنگ کن نت وڈوخلنگا مجبور اریر۔ ریاست ناداخر مہری ہراڑے کہ ثقافتی حُسن ے بے زیب کرینے ہموڑے قومی رواداری ناماڑی ٹی ہم شتارک ودی کرینے۔

سرکارنا ملک آن ہرا تم دازبان تے مونجائی رسنگا تو ہر زبان تینا وڈٹ زندہ رہینگ شون ہلنگ ناکسرے پٹا۔ دانا پد رندٹ زور غندی، حق خلنگ او لٹ پل ناما حول مونابلس۔ طاقتور آک نزور اتے پین کمزور کرسا اوقا حقاتے پلار۔ او ہندن نزور زبان خواجہ غاتا اعتبار ہم ریاست نازی آکمزور مرسا ہنا۔ ہراڑان قوماتا نیام ٹی ردیک (غلط فہمیک) ودی مرسا کریر۔ او فک اسٹ ایلوڑان

مُرتھسا کریر۔ ارمان ناہیت دادے کہ داڑے ہم ریاست دُوے با آتھا چُپ کرے۔ او وختس ہم ملک نا زبان تا اوفا ثقافتا تاروٹ منصوبہ نس فائل نا پھڈ آن پیش تمنگ کتو۔ ایڑے انگریزی زبان سرکاری زبان نا حیثیت ے ہلسا ملکی زبان تے دم ٹی کشا۔ او فتنہ خشک و مُشک کرے تے۔ اردو قومی زبان منگ نا باوجود تینا ایلو خاہوت نا زبان تا دڑدے بنوکا خف اٹ وختس ہم تختو۔ ہیئت اگر ہنداڑ اسکان مروٹس تو شاید دادے پالیسی تا پدورند پانگلوٹس و لے دادڑدہ موتم پین ودھا ہرا تم گلوبل ویلج ٹی دا توار ہر بڑا نگا ماڑی پنا کہ اصلی آ علم تو بیرہ غان بیرہ لمی آ دوی ٹی دوکنگ مریک۔ دادے دنیا تینا عمل اٹ راست ثابت کر سامونا بیس و لے ولدا ہم ننا پالیسی جوڑ کروکا کنت نا مونے ہر ارمر ہنگ آن کاریم ہلتوس او خنگ ناخن تے تر کریر دانا پد اینو ہندا دے کہ غٹ زبان والا ک حکومت آن آ خا بلکہ ریاست آن گہدارو انتے کہ حکومتا ک بدل مرسا کریر و لے بدل تو زبان تا شونداری نا باروٹ ریاست نا پالیسی بدل متو۔ پاکستان نا جاری زبان تا پالیسی خوانفنگ ٹی لمی آ زبان نا ہیئت توجہ سینگتے ہرا تہذیبی، تعلیمی، لسانی او انسانی حق تا خلا فے۔

زبان انسانی چائنداری نا ضرور یو تھب کسے۔ او انسانی تہذیب نا دار ثقافتی حیثیت ے منانو۔ داپانگ رد مفرو کہ راج نا جوڑست، قومی قدر و روایتا تے اوکار و کسب ے وجود ترنگ ٹی زبان نا کردار ہر وخت ضروری مئے۔ ہمر کہ جو ہر برا ہوئی لکھانے:

”بندغ تینا وجودی کائنات کسے او کائنات نا پہنا دگام تے تون حساب مفک۔ کائنات نا ہر پارہ غا سرتالان ارے او بندغ نا وجودی ہمو سربولی و زبان مریک۔ تو عالماک پارہ ہر زبان اسہ مکملو سرتسے۔ داسر ہمو تم تالان مس ہرا تم بندغ اولیکو وارش منگ نا کوشش کرے۔ اودے ارغ و دیر آن مست حرفاک ملار۔ او حرفاتا رد ماینو اسکان اونا ذہن و دوی آتالان ارے۔ بندغ ہرا تم اسکان لہم نا پھڈ ٹی اس تو اودے بیرہ دیروتر ملا۔۔ ہرا تم دنیا ٹی بس تو اودے ملو کا مہنا گڑا ہمو توار ارے کہ

اوتینا احساس نا اظہار تو اتون کرے۔ تو بولی ٹی سرتون او را احساسنا
اظہار ہم مس۔ ہر اتم ہموندغ درودتر آن پد تو ارے خنا و علمی دنیا ٹی
گام ارتنگ نارتربیتے دکننگ کن اُستادنا مونس تو اودے اولیکو سبق
ملا تو ہموسبتے علم پانگا۔ ہنداکان نن پانہ بولی سرتو احساس نا
اظہار تو اتون او را علم ہم ارے۔ بندغ نارتربیت کن وحی ناسہ سلسلہ نس
جوڑکننگا ایکہ حضرت آدم آن حضرت محمد کریم صلی اللہ علیہ وسلم اسکان قائم
اس تو ہموا الوہی کلام ہم بندغ نا تو ار او حرافتا رنگ تو
مونابس۔ تون پاننگ کیہ کہ بندغ نابولی، سرتو احساسنا اظہار و علم تو
او را وحی نا خوشبو ہم تنگ۔ ہند او جہ غابند غاتا ہر بولی مقدس

چاننگا نے۔“ (سوسن، 2012، 9)

پاکستان نا ثقافتی حُسن نا بھلا وجہ دالک ٹی زبان تاباز مننگ ارے۔ داڑے نہ بیرہ برصغیر
بلکہ دنیا نا منہ متکنا زبانک ہیئت کنتگرہ ہرافتے آن اسٹ براہوئی ارے۔ پٹ و پول کروکا تابازی نا
پاننگے کہ براہوئی زبان ناسیالی دراوڑی خاہوت آنے ہر اُسٹ نا وختاتے آن بلوچستان ٹی ساراوان
او جھلاوان ٹی ہیئت کننگا نے بلکہ دا زبان نہ بیرہ پاکستان بلکہ خُوک نامکاتے ٹی ہم ہیئت کننگک۔
ہر اتم نن زبان نا اہمیتے تعلیم ناخن اٹ ہرنہ تو پرائمری نا کچ اسکان لمی آدوی ٹی تعلیم نا
ضرورت مننگا نے اُلُمی آدوی ٹی تعلیم چناتا انسانی اولسانی و حق سے۔ لمی آدوی ٹی خواننگ اٹ
بندغ حقیقی او شعوری ترقی کیک اوداڑان بندغ نا پٹ پولی آلاقی تے آسودئی رسیدنگ۔ زبان تا او
بندغ تا علمے چاؤ کا ک داپیتا اسٹو کہ چُنک گل آن زیادہ علم تینا لمی آدوی ٹی ہیل کیرہ۔ چُناتا دا خسو بھلو
تادی نس مروکہ اوتینا خاہوت اوسیل، ہمسایہ اوگی نا چُناتے تو ملنگ او گوازی ٹی پین زبان سے ٹی
ہیئت کے او اسکول ٹی ہراڑے کہ چار پنچ کلاک کن بریک داڑے پین زبان سے تو کاریم تہہ
۔ او ہموتعلیم ہراڑے تعلیم نا زبان پارہ لمی آدوی نا جہا پین زبان سے نا وسیلہ اٹ تننگہ تو چُناتا تخلیقی
آلائقیک متاثر مریرہ۔

بنیادی ترقی، عقل اور قومی اسٹیجے بشت اوسوگو کنگ کن ضروری ہے کہ ہر قوم دامنوں
 واجازت متنگہ کہ اوبنائی تعلیم تینا لمی آدوی ٹی دو کے۔ نصاب پانے اسٹ مرے، راجی آگر جاک
 اسٹ مریر، چانست پاکستانی مرے، وڑوڈ و لاک اسلامی مریر، بنیادی رکناک اسٹ مریر، دائی
 اخلاق اسے رنگ مرے ولے داغٹ چٹانا چندنا دوی ٹی مرور تو ہموڑے چٹانا نہ بیرہ جوان وڑٹ
 خواننگ کرو بلکہ اونا بھروسہ ہنداخہ و دھوکہ اوپٹ و پول نامیدان ٹی ہم مونی پیش تمو۔

براہوئی زبان: بلوچستان ہروڑنا قوم و زبان تا ہندوہنکینے۔ دافٹے ٹی براہوئی، بلوچی
 ، پشتو، فارسی، سندھی اوسرائیکی اہمو زبان چانگرہ۔ دازبان تا گلدستہ ٹی متکنا تاریخی اہمیت تھو کا براہوئی
 زبان زیبا و پھل کسے ناحیثیت تحک۔ براہوئی زبان و ادب دانا ثقافتے زیبائی اورنگ بخشانے
 ۔ براہوئی نامعنی قطب نامش تے ٹی رینکو کا بندغ۔ ہرانا اصل وڑا کوئی ہے ہر ابدل مرسا براہوئی جوڑ
 مس داخیال ناپاشی ہے نذیر شا کردہن لکھانے:

اردو آن براہوئی ”براہوئی پروٹو دراوڑی لفظ وڑا کوئی (وڑکئی) نا ہڑسینگلوکا
 دروشمے۔ براہوئی لفظ ناخچ یا جوڑست ہندیورپی

اوسامی اف بلکہ پروٹو دراوڑی ہے ہرانا معنی ارے قطب نامشی آبدغ nothern
 mountaineer آتائے“ (براہوئی، 2015، 170)

براہوئی برصغیر نامتکنا اوچنی آ زبان تے آن اسے داپاکستان، ایران، افغانستان، خلیج نا
 ریاستاتے ٹی اوترکمانستان ٹی ہیست کروکا تا یکہ و زبان کسے۔ تاریخی حوالہ اٹ داہشت ہزار سال متکینے
 ۔ پاکستان نا ششمیکو بھلا زبان او ۱۹۰۰ء نا آدم شماری نارڈٹ بلوچستان نا اولیکو بھلا زبانے۔ صوبہ نا
 صدی سی شیخ بندغاک دائی تینا اُست نا پیٹے ہننگ کیہ۔ دامش و جل، دشت و کوچہ اوپٹ و میدان تا
 زبانے۔ دانا متکینی او اصل جاگہ نارڈٹ نذیر شا کردہن لکھک:

براہوئی تا اصلی آڈیھ سندھ تہذیب (مہرگرہ، موہن جوڈو، ہڑپہ
 اوہمو وخت نامباک) اریر۔ آریاک داترقی کروکا تہذیبیا جلو کرسا
 دادے ہس و ہس کریر۔ داجاگہ نا اصل بندغاک (ہرا فٹے

بشریات او آثار قدیمہ نا چاؤ کاک متکنا دراوڑ پارینو) وڑا کوئی یا
 براہوئی اریر ہرا امن پسند اسر۔ دافتنے آ آریاک جُلو کریر براہوئی
 تے ٹی ہرکس کہ جنگ کنگ نا وس تختو کہ اودان مدانا جاندی
 ہندوستان، ایران او افغانستان آہمپیر ہنار۔ اوقا متکنا زباناںک دا اسر
 ۱۔ براہوئی ۲۔ سندھی، ۳۔ جاندی ہندوستان نازباناںک ۴۔ ایلامی“

(براہوئی، 2015، 8)

براہوئی ہیئت کروکاتاتینا یکہ وزیریاؤ لسانی، ثقافتی او تہذیبی وچانداری نُس ارے۔ اونا تینا
 بش مننگ تولنگ او اوقبا کیو نظام نُسے۔ دازبان بلوچستان نا ہرا علاقہ غاتے ٹی ہیئت کنگ او پوہ
 مننگک ہمو فتنے ٹی خضدار، اواران، واشک، سوراب، قلات، مستونگ، نوشکی، وڈھ، خاران، چاغی،
 پنجگور، بولان، نصیر آباد، جعفر آباد، بسیلہ او کوئٹہ اوار اریر۔ براہوئی نا مُسہ چینی و لہجہ
 اریر۔ ساراوانی، جھلاوانی اوریک نا لہجہ۔ داہر مُسہ بولیک براہوئی نالسانیات ٹی خاصوا ہیئت تخرہ۔
 براہوئی نہ بیرہ پاکستان بلکہ بر صغیر پاک و ہند نا متکنا لسانی اوتاریخیو یادگار نُسے۔ دانا نشان
 دادے کہ دا بلوچستان نا شاندار وختا تا نشانی نُسے۔ داقلاں ریاست نا قومی، تہذیبی اوتاریخی روایت
 و قدراتا امانت دار اور کھسار رہینگانے۔

براہوئی زبان نا مطالعہ او بش مروکا سوالاک: مسئلہ یا جنجال چُنکوس مرے یا بھلوس ولے ہرا اتم
 دا مسئلہ نُسے ختم کنگ او مشکلا تے آسان کنگ نا کُند اگام تے ارفنہ توکل آن اولیکو او بنیادی آہیئت
 دامریک کہ نن مسئلہ نُسے ارا کچ اسکان پوہ مسُنن او وخت اسکان مسئلہ دماغ ٹی ٹولیک ہمو تم اسکان
 دا مشکل آسان مفک۔ ہندا نقطہ نگاہ اٹ ہرا تم تعلیم نا مسئلہ نُسے لُمئی آدوی ٹی پٹنہ ہر نہ تو دا ہیئت نا مونا
 بریک کہ دانہ بیرہ تعلیمی او شعوری و مسئلہ نُسے بلکہ داراجی، معاشرتی اخلاقی او تہذیبی و مسئلہ نُسے ہم ارے
 انتے کہ ہرا تم اسہ بندغ نُسے داپان کہ نی برک دا پوسکنا علمے دو کرک ہرا ٹی سائنس او ٹیکنالوجی اوارے
 اول تو اونا مونا ہندو گڑا بریرہ کہ ہرا فتنے زندگی ٹی بیننے او ختنے۔ دا خاطر ان کہ نختو تعلیم نا ہرا کچ نُسے
 ہرا دے خوانندہ ٹی نا شرح پانہ دا ہندا خس مچے کہ دا گڑاک بازوڑٹ بنگک کپسہ۔ نن سائنس و ٹیکنالوجی

اودائی اصطلاح تاپتے کینہ ولدا اُردو آبرینہ تو موصل او غیر موصل نا ہیئت پیشتمک تو دا کل گڑاک اسہ چناکن ہندا خس پوسکنو گڑا مریرہ کہ اودے پوہ مننگ ٹی باز بھلو جنجال نس پیش بریک۔ کل آن بھلا ہیئت دادے کہ ہر اتم چنا دا فتنے تینا اُستاد آن ہر فک تو استاد ہم اودے دا فتنے ہمو کتاب نا لفظاتے ٹی پوہ کیک کہ ہر اکتاب اردو یا انگریزی ٹی لکھو کے ہندا کان چنا نا مسئلہ ہمو کان ہموڑے رہینگ۔ اڑٹیکو وارنا ہر فنگ آن یا تو چنا غان چھڑیرہ یا چنا اڑٹیکو وار ہر فک بلکہ اُست گٹہ مریک اسکولے یلہ کیک۔

ہمو اُستاد اک ہرا کہ ہنو کا ہفتا د سال اسکان اسہ میڈیم ٹی خوانا نو او خوانفینو ولے انت ہمو میڈیم آدافتاوس وواک صدبخ ارے یا فک تو باز حالتاتے ٹی دا ہیئت معلوم مس کہ ہمو زبان ٹی کہ اُستاد ایم اے کرینے ہی سال خوانفینے پدا ہمو ادارہ نا پرنسپل مسنے ولدا پنشن ہلکنے ولدا ہم ہمو زبان نا بنیادی خواستاک دا اُستادان وختس ہم پور و مننگ کنتو۔

اسہ اُستاد نس دا خس گڑمب اسہ مضمون نسے ٹی کانک ولدا ہم او ہمو مضمونے چاننگ کپک۔ تینا ہیئت ٹی او تینا لکھنگ ٹی ہمو زبانے کاریم ٹی تو ہتریک ولے وختس ہم ہمو زبان نازیبا ئی تینا روشنا خیال ٹی ہترنگ کپک تو دا اڑان سمانمک کہ بندغ نا ضمیر نا کل آن گچینا پاشی لمی آدوی ارے۔ لمی آدوی ثقافت نا واقفیت رسیفنگ نا بھلو ذریعہ نسے۔ اوراج ٹی تین پہ تین است چسی نا کاریم تارڈٹ گچینا پاشی نا وسیلہ ہم۔ خوانفنگ نا ذریعہ نسے صحیح وڑٹ پوہ کنگ، ہیل مننگ او استاد اتا ہیئت وگپ ٹی باز کمال اٹ او اکریرہ۔ ہمو چناک ہرا بنائی تعلیم لمی آدوی ٹی دو کیرہ او فک جو انوکھیا نس تیرہ وختس کہ ایلو زبان ٹی تعلیم دو کنگ نا دروشم ٹی چنا تا دماغ آکبین تمک انتے کہ تینا آدوی ٹی تعلیم دو کنگ فطری و کاریم نسے۔ دارڈٹ ڈاکٹر انجم رحمانی نا خیالاک دا وڑٹو:

”دا اصولے تبیہ دنیا منیک کہ شاگرد اتے بنائی تعلیم او فٹا لمی آدوی ٹی مننگہ انتے کہ ہر اتم چنا اول ٹی اسکولا بریک تو او نا تینا اسہ راجی و پندارہ نس مریک ہر ادے او تین تو او را اسکولا ہتریک ہندا کان نصاب نا پوہ مننگے ارزان او موثر جوڑنگ کن ضروری ہے کہ او نا تعلیم

نا بنیادے او نا درستی راستی آ اصطلاح تے آن سوگو تھنکھ۔ دا اصولے

برطانوی ہندنا تعلیم نا باسکا ک مناسر۔‘ (رحمانی، 2006، 217)

ہراڑ اسکان براہوئی زبان ٹی پرائمری نا کچ اسکان تعلیم مننگ ناپتے داٹی ہجو اعتراض نس
اف انتے کہ دنیا نا ہر زبان ٹی تعلیم نا زبان جوڑ مننگ نا لائق ساڑی مریک شرط دادے کہ ہمودوی ٹی
تعلیم نا ذریعہ جوڑ مننگ نا غٹ ضرورتا ک ساڑی مری۔ ہمود زبان ہرا کہ خواننگ او خواننگ نا ذریعہ
جوڑ مرے تعلیم نا ذریعہ پانتنگ۔ تعلیم نا ذریعہ اٹ استاد تینا شاگردے ہر زبان ٹی علم نا پاداری ئے
رسیفک شاگرد او نا پاروکا پیتا تے اُستا تورک۔

براہوئی دوی ٹی خواننگ نارڈ ذہناتے ٹی ہراوڑ پھ وڑانگا سوالا ک بش مریہ ہمودی
مروکا خلیس آک او مشکلاک گڑاس داوڑ اریر۔:

۱۔ انت براہوئی زبان ٹی ہموخس لائق ارے کہ او پوسکنا علما تا خواننگ نا کاریے جوان
وڑ پور وکننگ کے۔؟

۲۔ انت براہوئی زبان ٹی ہرکاریم نا باروٹ واقفیت ارے۔؟

۳۔ انت براہوئی زبان نا ادب ٹی شابتی، گڑمی او تالانی ارے۔؟

۴۔ انت دا زبان ٹی لفظ تا بھلوڈی نس ساڑی ئے۔؟

۵۔ انت داٹی علمی آ اصطلاح تا بدلاک ملیہ۔؟

۶۔ انت دا نا تینا گرائمر نس ارے۔؟

۷۔ داٹی اخبار و رسالہ غاک پیشترہ۔؟

۸۔ انت دا زبان ٹی ہیئت کروکا ک تینا زبان نا اہمیت آن پوہ اریر۔؟

داو داوڑ نا پین چندی سوالا ک اریر ہرا پرائمری نا کچ اسکان لمی آ دوی تا تعلیم نا ذریعہ
جوڑ مننگ نا ضرورتا تے ٹی او اراریر۔ داردٹ خواست ارے کہ براہوئی زبان و ادب ٹی ہر ہمودی
ساڑی ئے ہر اخلاق نا جوڑ کروک مرے۔، ہرا ادبی رمزاتے پوروکے، ہرا یکہ یکہ موضوع تے آ
فکر عمل نا سامان رسیفہ۔ براہوئی زبان نا شابتی او ہرکاریم نا باروٹ واقفیت مننگا نے۔ داٹی لفظ تا

مڈی بازے۔ تخلیق و تحقیق نا حوالہ اٹ داٹی جوانو جوانو کتاب چھاپ مسنو۔ دابلو چستان ناغٹ علاقہ غاتے ٹی ہیٹ کننگ اودادے پوہ مریرہ۔ داتینا شابتی او ماحول نا حوالہ اٹ جوانو اودوست بروکو حیثیت نس تحک۔

ہر اتم نن براہوئی ٹی علمی آمڈی نا پیتے کیہ تو ننے وخت مچٹ نظر بریک دانا اسہ تاریخی و پندارہ نس ارے۔ براہوئی دھرتی بندو علاقہ نس مسنے داڑے ایلو ملکاتا بندغاتا ہن وبر مچٹ رہیگانے۔ ہنداکان داٹی لکھنگ اوخوانگ نارواج داخس الو۔ ولے دانا مطلب داہم اف کہ دازبان لکھنگ وخوانگ نارنج آن خورک مسنے۔ براہوئی ٹی علمی مڈی نا پیتے کننگ وختا داخریناراستے مون ٹی تنخوئی تمو کہ براہوئی نا بازادبی آ بھلا کاریمک داسکان کتاب نا دروشم ٹی چھاپ متنگ کتنو۔ ۱۹۳۰ اسکان ریاست قلات ناسرکاری زبان فارسی مسنے۔ داکان پدہم براہوئی ناماڑی او مڈی عے خندہ تو مکتبہ درخانی نا وجود ٹی ہنگان ہلیس اینو اسکان مچٹو وخت نسے ٹی ہنداخس تحریراک دوسنو ہرا ایم فل او پی ایچ ڈی نا کچ اسکان ناضرورتا تے پوروکننگ ٹی اریر۔

براہوئی زبان نا شونداری کن پیشن نا ملکاتا اسکا لراتا او محققا تا او خاص وڑٹ یورپ نالسانیات نا چاؤ کا تا بھلوئش نس رہیگانے۔ دامستشرقین آک براہوئی زبان نا محسن حساب مریرہ۔ انتے کہ اوفک بازخواری، محنت اوشوق اٹ کاریم کرسا براہوئی عے بنیادس تسر۔ اوفتا تحقیقی کاٹم خلنگ اٹ زبان وادب ٹی پوسکو پوسکو کسر ملنگار۔ اوفتا تحقیقی کاریم تا اہمیت دادے کہ داڑان براہوئی لکھو کا تے زبان نا پٹ وپول اوشونداری نا پوسکنا کسر نشان تنزگانے۔ براہوئی زبان آغیر براہونیک کاریم کرینو اوفتے ٹی ہنری پونگر، لفٹیننٹ آرچی، مسٹر میسن، کرچن لین، رابرٹ کالڈویل، سرجن ہنری، سرجن کیمبل، کیپٹن ایم نکلسن، ڈاکٹر ارنسٹ ٹرمپ، جان ایوری، بگ وٹھایف، ٹی جی اے گراسن، ٹی جی ایل میسر، جمیعت رائے، سر ڈینس برے، پادری ڈکلن ڈکسی، مارگنسٹرین، ایل وی رام سوامی، ای ایچ ٹنل، مسٹر بورو، مسٹر ٹوڈا، مسٹر جولیس، ڈاکٹر ایم بی ایمنیو آستا پنک ہلنگرہ۔ داکل تا براہوئی آہرا تحقیقاتے موناپسینو اوفتاردٹ دازبان متکونو تہذیبیو مڈی سے نا حیثیت تنحک۔

براہوئی زبانے ”مکتبہ درخانی“، ”مکتبہ ایلیم“، تحقیق ناردٹ ہستگار کرینو۔ داتو مکا مکتبہ

فکراتا قلمکاراک زبان و ادب ناشونداری کن گچینو خدمت کرینو۔ مکتبہ درخانی او مکتبہ ایلیم ادیب و شاعر اتے خوانو کا تے تو ملفسا کریر۔ اوفتاریکا نا کوشش اٹ براہوئی زبان نا تاریخی عظمت ولد اؤ کونگا او برجاتخنکا۔ اوفتا کوشش تا حد و حویل او مقصد براہوئی زبانے تعلیم نا ذریعہ جوڑ کنگ اس۔ مکتبہ درخانی براہوئی زبان ٹی کیبی کتابا تے چھاپ کرے او براہوئی تے ترقی نا کسر اشاغا۔ دا مکتبہ نا اثر ٹی لمی آدوی ٹی تعلیم تنگ نا حوالہ اٹ ترتیب تے تون کاریم نا بنامس۔ چنا تے بنائی تعلیم اوفتا لمی آدوی ٹی رسیگا۔ اوفتا کوشش تے اٹ ادب نا بنیاد اک سوگو مسر۔ او براہوئی ٹی لکھنگ او خواننگ نا تحریکے طاقت رسیگا۔

ہندن مکتبہ ایلیم نا بنیادے تنخو کا حضرت نور محمد پروانہ ۱۹۶۰ ٹی ایلیم اخبارے جاری کر ساپوسکنو فکر و نظریہ تے نا بنیادے شاغا۔ براہوئی زبان و ادب ناشون شین ٹی بابو پروانہ نا بھلنی مثالی تے۔ او زبان و ادبے آخیتی و زندس بخشا و تخلیقی، تنقیدی او تحقیقی آشرے طاقت رسیفے۔ دا مکتبہ فکر آن پنی و قلمکار و دی مسر۔ ہمو فتنے ٹی ڈاکٹر عبدالرحمان براہوئی، غلام نبی راہی، غلام حیدر حسرت، نادر قمبراڑی، میر عبدالرحمان کرد، جسٹس امیر ملک مینگل، گل بنگلری، دوست محمد دوست، مریض حجازی، مولائی شیدائی، تراب براہوئی، اوسوز براہوئی بھلوکاریم کریر۔ داغٹ تا پوسکنا ادب نا بنائی بندغا کریر۔ داسا براہوئی زبان و ادب ارتقائی پندھے خلنگ ٹی تے۔ نظم و نشر ٹی کاریم نار دوریہ جاری تے۔ قلمکار اتا سچا نا کوشش تے خنہ تو امید سوگو مریم کہ براہوئی زبان نا بروکا وخت باز روشن اوشاندار مرو۔

زبان و ادب ناشونداری او تالانی کن کیبی ادبی ادارہ غاک باز کاریم کنگ ٹی و۔ دا ادبی ادارہ غاتے ٹی براہوئی اکیڈمی کوٹہ او براہوئی ادبی سوسائٹی کوٹہ تے داعزت دوتے تے کہ او فکرن و دے کاریم کر سازبان و ادبے ہر بخش ٹی قیمتی و مواد رسیفینو۔ او تینا زبان و ادبے بروکا نسلاتے کن محفوظ جوڑ کنگ ٹی و۔ براہوئی اکیڈمی کوٹہ براہوئی زبان نا کل آن بھلا ادارہ تے۔ دانا عہدیداراک ادب نا چاؤک او قلم نا خواجہ اریر۔ تینا ذمہ داری تے باز زیبا وٹ پور و کنگ ٹی و۔

براہوئی زبان ٹی شینک مروکا اخبار و رسالہ غاک ادب و زبان ناشونداری او تالانی ٹی

بنیاد یو کردارس اداکننگ ٹی و۔ خاص وڑٹ ہفتنی ایلم مستونگ، توئی استار سوراب، توئی مہر نوشکی، ہفتنی تیار کوٹہ او پڑو براہوئی خوانو کا تا شوق اوزہنی تربیت آن بیدس پوسکن لکھو کا تے ہیل مننگ ٹی جوانو کڑ دس اداکننگ ٹی و۔ دا اخبار ورسالہ غاک براہوئی زبان وادب ناشون مننگ او مقبولیت ٹی گچینو کردار ادا کرینو۔ دا ادارہ غاک او اخبار ورسالہ غاک رسم الخط نارڈٹ نوری نستعلیق ے گچین کرینو۔

براہوئی زبان ٹی خوانفنگ ناعمل مختلف وڑتے اٹ جاری ے۔ ایم فل او پی ایچ ڈی ناشا گرداک بلوچستان یونیورسٹی کوٹہ او علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی اسلام آباد آن تینا تعلیمی لائق تے ودهفنگ کن فائدہ ارفنگ ٹی لگوکو۔ براہوئی زبانے داعزت دوتی ارے کہ داٹی خوانو کا او شیخ بلو کا شاگرد تا گونشت بلوچستان نا ایلو غٹ زبان تا شاگردا تے آن بازے۔ ۲۰۱۴ء نا سیشن ٹی براہوئی ڈپارٹمنٹ ٹی او بلوچستان اسٹڈی سنٹر آن ایم فل نا ۲۵ او پی ایچ ڈی نا ۱۵ شاگرد خوانا نہ۔ او فتنے ٹی گڑ اس تینا تحقیقی آکاریے مکمل کرینو داسا پی ایچ ڈی کیرہ۔

براہوئی اکیڈمی ۲۰۰ کتاب او براہوئی ادبی سوسائٹی دا اسکان ۱۰۰ کتاب نا کچ شینگ کرینے۔ براہوئی زبان اسہ وختس عالم، ادیب، او براہوئی فاضل ناحثیت اٹ خوانفنگ نا زبان اس۔ ہراڈ ان کیئی بند غاک سند د و کریر۔ میٹرک نا امتحان ٹی براہوئی اختیار یو مضمون ے ناحثیت اٹ او ارے۔ وختس کہ ایف اے نا کچ اسکان براہوئی انٹر میڈیٹ او ڈگری کالج نا کلاساتے ٹی باقاعدہ خوانفنگ او اونا لیکچرار اک ہم مقرر ریر۔ بی اے ٹی اختیاری او اپشئل مضمون نا وڑٹ خوانفنگ۔ ایف اے بی اے او ایم اے ٹی پرائیوٹ او ریگولر تو مکا وڑتے اٹ د انصاب نا زبانے۔ داکان بیدس کوٹہ غان کراچی اسکان بخدر مدرسہ اریر دافتا نصاب تو عربی او فارسی ٹی ے ولے پیتے رسیفنگ نا زبان اینو ہم براہوئی ے۔ گونڈا کہ براہوئی زبان اگر ذریعہ تعلیم نا وڑٹ پرائمری نا کچ اسکان جاری کنتکہ تو تعلیم نا نظام ٹی داسر سہو زبانس ثابت مرو۔

براہوئی زبان او خوانفنگ ناعمل: پاکستان ٹی چٹ آن چٹ ہشت زبان ہندو اریر ہرافتنے ٹی ادبی رمزات ہندو خزانہ ساڑی ے ہراک تحقیق ے بھلو پڑس رسیفرہ۔ دا خزانہ خلقی ادب ٹی ہم ختننگ او پوسکنا ادب ٹی ہم پیدوارے۔ ہراڈ اسکان براہوئی زبان نا پیتے تو دازبان پٹ

پول کروکا تے تحقیق ناہند نو پڑس اوہندا خہ باز رُخ تیک کہ دانا ادب ناہر رُخ آپی ایچ ڈی ناڈگری نا کچ اسکان نہ بیرہ تحقیق منگ کیک بلکہ دارزان ہم ارے۔ بیبل نا خلقی داستان مرے یا چانجل نا چھم چھم کروکا چال مرے ہر اتم دا فاذی آادب نارنگ لگیک تو نہ بیرہ ادب نا شان اسہ بڑی نُسے آسر مریک بلکہ پاکستان نافوک ادب ہم دنیا ٹی پن کھٹینگ کیک۔ ولے ضرورت داہیت نائے کہ مہر و محبت نا دُوادب ناذی آسر کارنا در وشم اٹ سیجا کروک مرے ہر محقق ئے کھب ہلنگ آن پد دُوتی ہلو کو او راست کروکو دوست خواہ نُس اونا خوکا مرے۔ براہوئی زبانے داشان و شرف دُوتی ارے کہ لسانیات نا ہر مڈی دانا چند نائے اوزبان وادب نارڈٹ دا باز اہم سایہ زبان تے آن منہ گام موناٹے۔ مخارج نا شیخ ٹی اگر براہوئی زبانے ہرن تو **غل** **دل** نا مڈی دادے ہندا خس بڑا دیک کہ ایلو چو زبانس اوحدے سرمنگ کپک۔ وخت نا دا خس اُرش براہوئی زباننا مسنے اگر دا پین زبان نُسے آمسکہ تو اوزبان باز مہا لو ختم مسکہ۔ سیاست نا کل آن بھلا ٹھپے براہوئی تینا جان آسہانے۔ بے قدری او بے غرضی نا تیراک براہوئی آچلانو۔ قلم کاغذ کہ ہم براہوئی اہل قلم سکا نے۔ ولے براہوئی زبان وختس ہم سلاح بیٹنے او اُسٹ کٹہ منے۔ براہوئی زبان تو دارو یہ غاک انتے روا تخنگا نو دانا پارہ غاکتی واج اشارہ نُس دہن کننگا نے۔:

”داہم حقیقت نُسے کہ زبانے اونا اہل اقتدار ترقی ایٹک

، اونا شوننداری نا بند و بستے کیک۔ جدید تاریخ نا مطالعہ غان داہیت

مونا بریک کہ اہل اقتدار براہوئی زبان نا ترقی نا پارہ غاچو خاصو توجہ

نُس تنو۔ نتیجہ ٹی زبان کمزور مس تو قوم نا جذبہ غاک کمزور مسر ہندن

اہل اقتدار تینا اقتدارے باتس۔ علاقہ نا سیاست کروکا ک تینا وختی

آمفاداتے کن ہم براہوئی زبانے بچ تسر۔ بلکہ دادے ختم کننگ نا

مہم ئے چلفیر۔ اوفتے خلیس ارے کہ دا زبان نا موجود منگ ٹی

اوفتا وختی آمفاداتے نقصان رسیدنگ۔ اوفتا دامل نا تجزیہ کنتگہ

تو داہیت مونا بریک کہ خلیس ٹی ہلنگوک دا بند غاک بیرہ

زبانے نقصان تنوس بلکہ اسہ معاشرتی عمل نُسے ہم نقصان تسنو۔ علاقہ

ناسیاست اواسٹھکامے ہم تینا نادانی، خوف و سیاسی نابالغی آن نقصان
ر سیفینو۔‘ (براہوئی، 2006، 87)

ریاست قلات نابادشاہ تا براہوئی زبان آن بے چکاری عام براہوئی ہیئت کروکاتے تینا
دھرتی، راج اوشافت آن مُر کرے۔ خاص وڑٹ ۱۹۳۱ء آن پدخان احمد یارخان اوانجمن وطن
بلوچستان ناسیاسی آباسکاک براہوئی زبان ناشونداری ئے پدی بٹیر۔ ولد پاکستان ناجوڑ مننگ آن پد
سیاسی اسٹی ناشوق لس بندغاتے براہوئی زبان آن دُ وکشفے۔ ہرا زبان ٹی داخس طاقت مرے
، ہرا زبانے لاشعوری وڑٹ بیرہ لمہ غاتالولی، بزغرتا چھئی بگو اوشوان تاڈرء کچ اٹ تینا دبے سینہ بہ
سینہ زندہ تحہ اوزبان خضر نادیر کنوکا زبان پاننگک۔ ہرا بیرہ زندہ رہینگ نافن ئے چانک۔ سختی اوغریبی
ئے مینکھ اسہ مڈی نس خیال کیک۔

براہوئی زبان ناہند و ہنکین مش تا کھانیک، پٹ و میداناک، موسم نابے رحم آماحول ٹی مسنے
ہرا ظاہری وڑٹ مشکلو گڑا خننگرہ اصل ٹی دا قدرت نا انعام اریر۔ براہوئی مشکل حالتے ٹی خن
ملسا ورناسنے۔ داہمواد بے ہرا پیشن نا اثراتے آن محفوظ تینا مخلوق نا کالجواہی ئے کننگ ٹی۔ ہرانا
شاعری درد اواست خواہی نامکمل و تصویر کسے۔ ہرانا خلقی داستان تے ٹی سچائی ناروح خننگک اوہرانا
انفرادیت اینو ہم تاریخ نا پیشانی آطوبے ناک ٹک کسے۔ دانا چارما کُنڈ بھلو اوسو گوا زبانک رہینگانولے
براہوئی غریب مننگ ناباوجود امیری آن دُ وکشینے۔ شاہی دربار تے ٹی اگرشان وشوکت ناشہنائیک
وجانوتودشت وکوچہ اوخلقاتے ٹی بزغروشوانک براہوئی زبان ہیئت کننگا کہ دہن آزبان بھلن او
تاریخی میراث نس مریک۔ براہوئی زبان نا پورا حقے کہ داٹی تعلیم مننگ نار دوریہ شروع کننگہ انتے
کہ براہوئی زبانے ترقی مننگ آن بنا اونا ہیئت کروکاتافہناتے آن احساس کمتری ختم مننگ کپک
اونہ خود اعتمادی و دی مننگ کیک۔ براہوئی زبان بیرہ اظہار وخیالاتا وسیلہ افک بلکہ روایت واقداراتا
زبانے۔ حضرت نور محمد پروانہ نا ہیئت آن بار ”براہوئی زبان پاکستان نامتکنو تاریخی اولسانی و یادگار
کسے۔ ہرا اینو پگہ بے قدری نا گواچی ئے دا بے قدری نہ بیرہ حکومت نا کُنڈ آن رواتخنگانے بلکہ
براہوئی ئے پد بٹوکاتے ٹی اونا ہیئت کروکات تینا بے توجہی ہم اوارے۔ داوڑ نا بے توجہی براہوئی

زبانے احساس محرومی ٹی شاعنگ کیک ولے ختم کنگ کپک انتے کہ براہوئی زبان آفطرت نا سیجائے۔‘ (پروانہ، 1960، 8)

دادھرتی آنسانی تارخ وخت وختس تینٹ براہوئی تارخ نامونا ہند اخص چنک سلیک کہ کہ زمانہ نا تارخ براہوئی تارخ ماما پانگا مجبور مریک۔ تینا زیباغا تارخ شانی شوکت اوادی سبق تون او اور براہوئی ادب ناغٹ رمزاتے تینا سینہ ٹی سوگو تھانے او پوسکنا ادب ناخواستاتے ودی کرینے۔ اینو براہوئی زبان خوشی او صدیس تون دادھوئی ے کنگ ٹی ے کہ کنے تعلیم نا زبان جوڑ کبوا نما پچان او شناختے آسمانا سرکنگ نا وعدہ کیوہ۔ انتے کہ ای داغٹ طوفانا تے خوکا خانٹ ہراہوئی ے تونگ نا وعدہ ے کیرہ۔ زبان نا ترقی او شوندری اصل ٹی راج نا ترقی او بھلنی ے۔ براہوئی دروغ بیدیرا گزارہ کنگ کیک او نا بدن ٹی سگھ و جاغٹ ساڑی ے کہ او وخت نا ہر مشکلی پدی حسا تینا منزل نا ڈس ے خلنگ کے۔ براہوئی ذریعہ تعلیم جوڑ مرے تو براہوئی نا محنت و خواری او مزدوری او دے سرسہی نا منزل آتینٹ سرکنگ کیک۔

براہوئی علاقہ غاتے ٹی قلات ہمو سر زمین ے کہ ہرا دے عرباک کل آن مُست فتح کریر۔ عرباک دا علاقہ ے فتح کنگ تون دانا بند غاتا عقیدہ ے بدل کریر او افٹے مسلمان جوڑار۔ ہنداکان عربا تا پالیسی دا اس کہ دا جاگہ نا معتبر اتے تون عزت و احترام اٹ پیش بنگہ ایلودا کہ اسلام نا عدل و انصاف او براہوئی تا اصول و روایتا ک عوامے اسلام نا لشکر تون او ارمزنگا مجبور کریرہ۔ براہونیک ہمو زمانہ ٹی ہم اُست نا سچا او ہیبت نا پکا مسرہ ہنداکان ہرا تم او فک اسلام ے تینائی کریر تو سچا غا اُست او یقین نا سچائی تون مسلمان مسر۔ عرباک عربی زبانے دفتری زبان جوڑ کریر تو مسلمانک قرآن پاک نا عربی زبان ٹی منگ نا وجہ غان اوڑ تو باز محبت و عقیدت تھار۔ ہنداکان براہوئی زبان سرکار نا کاغذاتے ٹی جاگہ جوڑ کنگ کتو۔ براہوئی ہرا فک خوانگ او خوانفنگ نا ملاسی ے مرنک کن درس و تدریس نا کسرٹ ہنار تو او ہم داڑ کہ عربی زبان ٹی خوانگ و خوانفنگ نا عملے تینائی کنگا مجبور مسر۔ عربی تون او اوطاقت ہلوکا ارمیکو زبان دادھرتی ٹی فارسی اس۔ فارسی ہمو قوم نا زبان اس ہرا دادھرتی ٹی عربا تے آن مُست بھلو طاقنس تھارہ۔ عرباک دا قومے فتح تو کریر ولے فارسی دان

آک تینا تینا بھلنی اوشا ہی خیالاتے آن دوشیوس۔ داڑتو اوارداخرینا حقیقت ہم کاریم کنگ ٹی اس کہ فارسی و عربی نانیام ٹی فرقہ واریت ناد یوالاک راست کنگار۔ فارسی ایران نازبان اس ہر عقیدہ نا لحاظ اٹ شیعہ فرقہ نازبان خیال کنگار و عربی ئے سنی تاکالخواہی کروکار زبان چانگا۔ خوانگ و خوانفنگ نازی آوس واک (غلبہ) دوشک کنگ کن داتومکا تانیام ٹی مقابلہ ئس شروع مس ہرانا نتیجہ داوسانت ٹی پوروپور و نظر بس کہ ”اڑینگہ سانھ آک تو بھریرہ بٹو اک“، یعنی داتومکا زبانتا جنگ ٹی نقصان براہوئی ئے رینگا ہر اتینا خا ہوت ٹی مدان مدانا بدر مننگ شروع مس۔

ہمایوں نا ہندوستان نا تخت آن محروم مننگ او پدا عمر کوٹ ٹی مغلانا بادشاہی نا وارث اکبر نا ودی مننگ برصغیر نا لسانی تاریخ ٹی پوسکنوول ئس بیس، ہمایوں تینا چنکا مار اکبرے ارفسا خضدارو مستونگ نا دھرتی ئے لغت ترسا شاہ عباس نا دربار ٹی ایرانے سرمس۔ تینا دستارے شیف کرسا خواست کرے کہ کنا مارنا بادشاہی ئے واپس کرف۔ شاہ عباس داخواستے منینگ کہ ہر شرط تے پیش کرے اوفتے ٹی اسہ شرط داہم اس کہ اکبرے بادشاہی ملنگ آن پدمغلاک ہمو آخری حداسکان کہ ہراڑے اوفتا بادشاہی ختم مرواڑے مغلانا سلطنت نازبان فارسی مرو۔ داہندو شرط ئس اس ہر ابرصغیر نا ایلو زبان تے تو اواراوار براہوئی نا با آن ہم اونا ناخوئے پلا۔ مغلانا سلطنت دے پدے تالان مرسا کرے اوفارسی زبان ہنداخس ہنا عام مس کہ سال ۱۱۹۳۰ اسکان قلات نا سرکاری زبان فارسی اس ہراڑے کہ پبلک دستاویز اک ۱۱۹۸۰ اسکان فارسی زبان اٹ براہوئی علاقہ غاتے ٹی براہوئی مخلوق کہ لکھنگارہ۔ راقم الحروف تینا مضمون ئسے ٹی دا حوالے دہن لکھانے:

”براہوئی تاریخ آن بار براہوئی زبان ہم سخت انگا دے تے

خنانے۔ دا سختی نا وجہ غان براہوئی زبان تینا متکنا چا سنداری ئے ہر حال

ٹی برجانتھا او براہوئی تا دا احساس زبان تون سخت محبت نا پاشی ئے کیک

کہ ”براہوئی ئس اف کہ اودے براہوئی بف“ راست ہم ہندا دے کہ

قوم نا اسٹ انگا چا سنداری زبان مریک۔“ (براہوئی، 2006، 48)

براہوئی زبانا واقعی کہ دا سختو و خنس اس۔ اگر براہوئی نا جاگہ غاپین زبانس مسکہ تو گمان ہندا

اس کہ داوانا ساہ کندن ناوخت مسکہ ولے براہوئی نا ایلو زبان تے آن یکہ تینا علاقہ ٹی زندہ رہینگ
 براہوئی زبان کہ زندگی ناگلوس جوڑمس۔ براہوئی ناچٹا اغا اُغوا آن پد براہوئی زبان اٹ ہیئت کنتگے
 شروع کر یکہ تو اوصد سال نا عمر آن پد ہم تینا وصیت ے براہوئی ٹی کر یکہ۔ براہوئی زمین نالینڈ لاک یا
 غیر براہوئی کن قلف مننگ براہوئی زبان کن لاشعور وڑٹ آکسیجن اوگلوکوز نا کار یسے تس۔ چلتن نا
 دامن آن ہلیس شاشان نا کھائی تے اسکان براہوئی شوان نانے زبان بدل مس نئے شعراک بدل
 مسر۔ براہوئی لمہ نالولی ہراڑے کہ تینا چٹنا کہ اسہ نیک دُعائس اس ہموڑے براہوئی زبان نا بدن ٹی
 تازہ وڈترو دی کرسا براہوئی زبانے ہڑدے اسہ شیر وورنائس جوڑ کر یکہ۔

براہوئی زبان وادب باز مبارک وُرخ نئے آتینا بنائے کرینے۔ اسلام نا روشنا تعلیماک
 اوتو حید و مساوات ناسبق ہمو عنوانک اُسر ہرا براہوئی ادب نا بنیادے تخرار۔ ہرا بنیاد دا ساسبقا تے اٹ
 تنگک اوما ڈل چو وڑسے اٹ کمزور مفک۔ دانا کل آن بھلا ثبوت براہوئی زبان وادب ارے
 ہراڑ اوخت نا ہر خرابا موسم اُرش کرینے ولدا ہم ادب ٹی ہتم ناکل آن بھلا اوزیباغا پھل براہوئی ٹی
 دروشم ہلکنے۔ براہوئی زبان ٹی براہوئی فاضل ادیب عالم، ایم اے براہوئی آن پدمیٹرک، ایف اے
 ، بی اے نا امتحاناتے ٹی اختیاری مضمون نا حیثیت دُکننگ آن گڈ ایم فل اوپی ایچ ڈی اسہ چنکو وخت
 نئے ٹی شروع کننگا نو۔ براہوئی لکھو کاک دا پارہ غاباز تیزی اٹ متوجہ مننگ ٹی و، اوفتے ٹی داخواہش
 ودی مننگ ٹی ے کہ اوفک براہوئی ٹی ایم فل اوپی ایچ ڈی کرسا براہوئی ادب نا ہمو ہینینی ے مونا ہتیر
 ہراڑان دنیا اینو اسکان نابلد رہینگانے۔ براہوئی لوک داستان اولوک شاعری تینا خاص انگارنگا تے تو
 تینا مٹ تینٹ ارے۔ چاروہیکی نامش تے ٹی اگر براہوئی شوان نُس سیدہ بہ سیدہ سوگو مروکا حمد سے
 اُست نا جوشٹ پانک کہ:

ارف منت ے خدا نا

پیدا کرے بے نا

تو اللہ تعالیٰ نا اسٹی نا بیان بار نا بے او بوج تینا مون تالانا خل وُش اوُن نا وھوکا دیر تے تو
 بیان مر یک۔ قدرت نا دارنگا تے ٹی ہرا تم ادبی رنگ ہم قدرتی اندازاٹ اوار مر یک تو جذبہ غاک

خالص مریرہ اُست خواہی سچا مریک اوبا آن پیش تموکا ہر لفظ تاریخ نابشخ نس جوڑ مریک۔ حمدیہ کلام نا دارنگاک بے اثر وختس ہم مننگ کپسہ اونے داک فک بیدس وجہ غان خیال ٹی ودی مریرہ، بلکہ دافتنے ٹی ہموقت ہم اوارے ہرا کہ حضرت شاہ کمال جیلانی ناہمودرس ٹی اس ہرائی اللہ تعالیٰ نا سٹی بیان مسکہ۔ حضرت پیر عمر شیخ ناہومخت و خواری اواراس ہرا کہ لالہ ناگلوے دشت و بیابان کوچہ کوچہ ٹی دے نن سرکننگ ٹی گھٹ اس۔ حاجی عبداللہ شاہ ناہموقربانی اواراس ہرائی تینا سودائے کرسا اسلام ناگلوے گام گام سرکننگ تینا زندنا مقصد جوڑ کر یس۔ خوانفنگ اوتبلغ نا داذریعہ براہوئی زبان اس ہرا کہ براہوئی ادب نا بنیادے دین نا تعلیم تون کرسا داسرزمین آتخننگا۔ دینی ادب نادا برکت براہوئی ادبے تینا معراج آسر کرے۔ اینوہم اگر براہوئی لوک ادب مچ کننگہ تو ادب نا دہنواسہ farmet نس پد سلوف ہرائی براہوئی ادب نا کاریم ننے دوف۔

قسمت نا مہربانی میرہ ہنداڑے خلاص مقف بلکہ ہراوختا براہوئی ریاست ٹی براہوئی زبانی چھوری کننگ تو ہرکس ہندا پوہ مریک کہ چھوری نا زندگی یا تو در پدرا زندگی یے یا بیوسا موتے ولے ولد براہوئی پانک کہ ”کس کس نا خدائے خنتنے“ براہوئی زبانی ولد ادینی سرپرستی تینا مہب ٹی ہلیک۔ اولیکو وار دینی ماحول آن براہوئی ادب وجود ٹی بس۔ براہوئی نا تحریری ادب اولیکو وار خان نصیر خان نوری نا زمانہ غان شروع مریک ہرا کہ ملّا ملک دادقلاقی نا ملوکا کتاب ”تحفۃ العجائب“ نا درشم ٹی میدانا بریک۔ اوکان پدمولانا نبوجان نا کتاب ”تحفۃ الغرائب“ مولانا عبدالمجید چوتوئی نا کتاب ”درالمجید“ علامہ محمد عمر دینپوری نا کتاب ”سودائے خام“ یا گڑا مولانا عبدالحق لاکھوریانی نا کتاب ”سُخن حق“ نا درشم ٹی بریک۔ اسہ پارہ غا ”کان جواہر“ براہوئی شاہکار نا درشم ٹی مونابریک تو ایلو پارہ غا ”شہد و شفا“ براہوئی زبانی محفوظ کیک۔ قدرت داکان بھلو وسیلہ نس ہم براہوئی زبان کن جوڑ کیک ہراوختا باقاعدہ اسہ ادارہ نس بیوسا براہوئی نا کاظم آتینا دوائے تنک اوداوار نا شان و شرف ٹی مکتبہ درخانی ے گچین کیک۔ داکتنبہ صحب و شام دین نا خدمت کہ لگوک تینا کتابا تے اسٹ ایلوڑان راہی کرسا کیک ہرافقا کہ زبان براہوئی مریک۔ اسلام نا شیدائیک داکتابا تے خن تے آتخسا باسن باسن ہلکرا و ہندن دین نا خدمت براہوئی زبان ٹی ہندا خس تالان مس کہ بیر ہدا آخا کہ سندھ و خراسان

بلکہ ایران و عربستان ٹی براہوئی نا با آن مکتبہ درخانی آن بیدس پین چچ بفق۔ قدرت مکتبہ درخانی نا کاریم ٹی ہند افسو بھلو برکتس تحاسس کہ براہوئی کتابا تاشینک کنگ آن پد براہوئی زبان پداسلینگ او آسودہ منگے گیرام کرے اوتینا گامے ہند افس تیز کرے کہ سیالاک مجبور مسر اونا قوتے منار۔ مکتبہ درخانی نا کوشش اتے ریاست قلات ٹی زبان دوستی او ادب دوستی شون رینگا او براہوئی اسہ علمی ادبیوز بانس جوڑمس۔ ملک ٹی داوختا سندھی او پشتو اسکولاتے ٹی جاری دے۔ وختس کہ ملک نا پالیسی جوڑ کروکا ادارہ غاک ایلومنی آدوی تا جہا پرائمری آن یونیورسٹی اسکان اردو او انگریزی تے تعلیم نادریعہ جوڑ کرینو ہرانا وجہ غان بلوچستان ٹی براہوئی، بلوچی، پشتو او ایلومنی آدوی تا علمی طاقت کمزور مسے ہرانا وجہ غان دا زبانک خاص وڑٹ اونا شناخت متاثر منگ ٹی۔

براہوئی زبان ٹی شائیتی، گڑمبی اوتالانی نا جوانی مننگانے۔ دانا ادب ٹی ہرہمو مواد ساڑی تے ہر اخلاقے جوڑ کنگ نا صورت جوڑ کروک مرے، ہر ادب نا وڑ ڈولاتے پوروکے او موضوع تا رِڈٹ چنانا ذہن ٹی چانگ ودی کے۔ اینونا پوسکنا ادب ٹی تعلیمی زبان مننگ نا غٹ رمزاک او بنیادی ضرورتاں ساڑی اریر۔ براہوئی زبان میٹرک آن ہلیس ایم اے، ایم فل پی ایچ ڈی اسکان اختیاری مضمون نا حیثیت اٹ خوانفنگک۔ پی سی ایس نا امتحان ٹی ہم اختیاری و مضمونس ارے۔ براہوئی مخلوق باز شوق و ہنس تون براہوئی ٹی امتحان تیرہ۔ براہوئی ٹی لفظا تا بھلوڈی نس ارے۔ دائی وسیع زبان تا اصطلاح سازی نا لائق ساڑی تے۔ داڑتو اوار دائی کینا لفظا تا او اوفا مترادف آسان لفظا تا بازی تے۔ براہوئی ٹی ہروڑ نا خیال و کیفیتا ک بیان مننگ کیرہ۔ فنون لطیفہ نا حوالہ اٹ دا زبان ہستگارے۔ جوڑست او قاعدہ غاتا ترکیب نارڈٹ آسانے۔ تذکیر و تانیث نا پریشانیک افس۔ داشا بیتو ادب نسے نا خواجہ تے۔ دائی علمی کتابا ک بھلوکچ نسے اٹ اریر مختلف ادبی تنظیمیاک زبان و ادب نا شونداری کن کاریم کنگ ٹی اریر۔ کینی اخبار و رسالہ غاک ادبیوڈ و مرواری چھٹ مننگ ٹی اریر۔ ہنداکان نن یقین تو دا پانگ کینہ کہ براہوئی زبان ٹی ذریعہ تعلیم جوڑ مننگ نا غٹ لائق ساڑی و۔

بلوچستان ٹی عمر نسے آن ایلو دوی تے ٹی تعلیم مننگ نا سلسلہ اسہ رنگ جاری تے۔ ہرانا وجہ

غان ننا خواننگ نامعیاردے پے دے آن پدی ہنگ ٹی ے۔ لمی آدوی ٹی تعلیم نامفرنگ ننا چناتے
احساس محرومی ٹی شاغانے۔ چناتے کہ لمی دوی ٹی ذریعہ تعلیم متنگ اخس ضروری ے داردٹ خواجہ
عبدالظاہر ابابکی ناپانگ دادے کہ

”چناتے اونالمہ ٹی آدوی ٹی تعلیم متنگہ انتے کہ امر وچنائس مرے
اوتیناٹ لاتی تاپاشی ے تینا لمی آدوی ناذریعہ اٹ کنگ یک
ہیل کنگ اوہیل متنگ نامعمل مرے یا خواننگ اوخواننگ نادارکن
لمی آدوی ہمواسٹا ذریعہ وسیلہ ارے ہرانا وجہ غان علم ناکڑمی تے
اسکان سرمتنگ یک۔ داڑان پینگر چنا زبان ہیل یک اوڑان پدلم
ہیل کنگ کن نت دُخلیک بھازی آن چنا کہ لمی آدوی ناجہاپین
زبان نسے اٹ پول صراط آن مونی ہنگ کپسہ اویوسی آن جاہلی نا
تروتے ٹی تھرہ۔“ (ابابکی، 2009)

کھٹیا (نتیجہ)

ہر ادے کہ زن علم پانہ دا ہندا خسوشتا بیتو کڑمبوا و اتالا نو موضوع کسے کہ نہ بیرہ بندغ ناودی مننگ او فنامنگ اسکان نا کارو باراک او اورو بلکہ تیبہ کائنات کہ ہرائی ہفت آسمان اوزمین او اوروکل تا علم نا تسبیح ٹی خلوک اریر۔ دادے چاننگ کہ باز ضروری ئے کہ بندغ ہر مشکل آن آجورے۔ کل آن بھلا مشکل دادے کہ علم ہر زبان ٹی کہ نی ہلنگ ٹی اُس انت واپس اودے ہر ادے انگریزی ٹی reproduce کنگ پارہ یعنی اسے گڑا سے نی ہلکس۔ علمے دُو کر لیس، او علم ظاہرے نا دھرتی، زبان او بندغ نا افک ولے او ٹی نے بنیادیو کسر ملک کہ او نا موضوع دادے۔ ہمو موضوع ئے ہلسانی علاقہ ئے ہر سہ، تینا مخلوقے ہر سہ دانا روشنائی ٹی نی پدا ہمو علمے ہندا خس وسعت ایتسہ تینا دھرتی آتالان کیسہ کہ ہراڑے نی کاس ہیت کیس نا دا علم ٹی مخلوق خنگہ، نا اڑو جنجال نال ساڑی مرے او بندغ دادے بنگ تو ہندا پوہ مرے کہ دا کنا ہیت منگ ٹی ئے۔ کنا اُسٹ نا ہیت منگ ٹی ئے۔ کنا اڑو جنجال کنا ویل وڈ کھ نا ہیت منگ ٹی ئے تو ہمونا اُسٹ ٹی دا علم نہ بیرہ اسے قدر و قیمت کس ودی کیک بلکہ دا علمے او اُسٹ اٹ تینا پوہ مریک او پدا تینا خاہوت او مخلوقے ہم ہندا علمے ایتک۔ داڑ کہ کل آن بھلا بنیادی گڑا ہمودے ہر اکل آن آسانی اٹ، آسانا لفظاتے اٹ بندغے پارا پوہ مرینے۔ ہر اتم او پوہ مس تو او نا شوق و دھیک ہندا کان نی چاس کہ علم نا ہر بنیادی کاریم نا مقصد اس ہمو مقصد حل منگ ٹی ئے۔

دانا کل آن بھلا کھٹیا دادے کہ ہر زبان نا تینا لفظاتے تو اسے تصور کس خلوقے۔ اسے سوچ و خیال نا لفظ تو معنویتس ارے، ہر ادے ترجمہ کنگ باز مشکلے دا خطر ان کہ ترجمہ لفظا تا مریک احساسا تا مفک۔ علم احساسا تا مجموعہ سے۔ ہراڑے احساسا ک اریر اوڑے احساساتے ٹی تینائی ارے، انسانی قدر و قیمت ارے، نیکی ارے بدی آن چنگ ارے، معاشرہ اوراج ٹی اسے کردار ارے، تاریخ، تہذیب و ثقافت ارے ہر اوختا کہ دا کلے احساساتے اسے جاگہ ہتینہ خلیہ تو باز ضروری مریک کہ زن دا احساساتے ہمو زبان ٹی بیان کین ہر زبان کہ او فتنے تون ارے ہر ا فتنے زن خوانفہ یا ہر ا فقا باروٹ زن خوانفہ گڑا کاکنک دا ممکن منگ کیک کہ زن اسے ہندو علمس مونا ہتین کہ ہرانا پدرندٹ

ننا تاریخ و تہذیب محفوظ مرے کہ ہرانا نتیجہ ٹی آسودہ و زندس رسینگہ، ہرانا پڈٹ ننا قدرتی وسیلہ غاک کہ دامون ہیمون تالانو او فنتے آن فاندہ ارفنگ کین۔ دانا پڈرندٹ نن پوسکنا سائنس و ٹیکنالوجی ناعلمے دؤکننگ کین۔ ہرانا کھٹیا ٹی نن ایلوقوماتے تو عزتی و مقاس دؤئی کین اگر نی اوفتا تاریخ ئے پٹے ہرک او فنتے اوفتا تاریخ اینودا جا کہ اسکان سر کرینے تو دا ٹی اوفتا کل آن بھلا گڑا ہمو علمے کہ ہر ادے او فک تینا لمی آدوی ٹی ہلکنو۔

دامقالہ دا نتیجہ غا ختم مر یک کہ براہوئی واقعی ذریعہ تعلیم نا حیثیت اٹ جاری مننگ ناحق تنک۔ نتیجہ غان دا پاش مس کہ براہوئی زبان ٹی خوانفنگ آن شاگردا تالانتی تے ٹی جوانی بروا اوفتا جوان سوچنگ ناعمل او تخلیقی لانتی تے ٹی زیبائی برو۔ نتیجہ غان دا ہم پاش مر یک کہ براہوئی ہیئت کروکا تے تینا زبان ٹی پیش بروکا ویلاتے آن واقفیت ارے او تینا زبانے بروکا بیڑی تے اسکان محفوظ کننگ خواہیرہ۔ تحقیق نا نتیجہ غاک دا بیتا زور شاغرہ کہ پرائمری نا کچ اسکان براہوئی زبان تعلیم نا زبان نا حیثیت اٹ جاری کننگہ۔

پوہ مننگ نا بنیادی بیتاک: دا پٹ و پول نا مقصد دا پوہ مروئی اس کہ اوارا ڈنگراک اریر ہر براہوئی زبانے تعلیم نا ذریعہ جوڑنگ ٹی رکاوٹ اریر۔ دانا اسہ وجہ تو راج ٹی خوانندہ غابند غا تا مچٹی ئے۔ داڑ اسکان کہ بند غاتے تینا زبان، تاریخ و تہذیب نا اہمیت آن واقفیت اف دا بازار مان نا ہیئت سے۔ ہر ابند غاتے زبان نا اہمیت نا خراف اوز بان نا بچفنگ اور کھساری کن اراز غے خلور۔ ایلو ہیئت دامونا بس کہ براہوئی زبان ٹی ہندا خدر تحریری مواد ساڑی ئے کہ زبان نا بنیادی گر جاتے پور و کننگ کے۔ ہر اتم براہوئی ٹی تعلیم مننگ نا کاریم شروع مرو تو قلم خواجہ غاک زندنا ہریش ٹی زیبا و تخلیق لکھور ہرانا خوانفنگ ناعمل نا شیخ جوڑ مرو۔

دا گلے ہر اتم کہ پٹ پول کریٹ اودا معاملہ غاتا تہہ ٹی ہناٹ دافتا شیف بڑزے ہر اٹ توکنے احساس مس کہ تعلیم بیرہ پیسہ کماننگ اونو کری کننگ نا پن اف بلکہ دا اسہ شعور و تہذیب نسے نا پن ئے۔ اودنیائی بد غے جوانو مقام کس رسیفک۔ داڑان پینگر انسانے انسانا تا پوہ مننگ، اللہ تعالیٰ نا مخلوقے اوکا ناتے پوہ مننگ اوپدا پوہ مننگان تینا کڑدے داماحول اوراج ٹی پوہ مننگ داڑ کہ ہرا

گل آن بھلا گڑائے او تعلیم ۛے۔ تعلیم ہمو وختا بندغے فاندہ تنگ کیک ہراتم دا تعلیم بندغ نا کردار ٹی برے۔ کردار ٹی تعلیم ہمو وختا بریک کہ ہراتم انسان تعلیم ۛے مکمل پوہ مرے۔ پوہ منگان پد تعلم آ عمل کے۔ عمل آن پداودا تعلیم ۛے تالان کے۔ ایلو مخلوقے دانا تعلیم ۛے ایۛے۔ داڑ کہ تعلیم ضروری ۛے۔ تعلیم کہ دابا ضروری ۛے کہ دا تعلیم بندغ نا چندنا زبان ٹی مرے۔ داڑے اودے بیرہ دا آخا کہ تینا زبان تون محبت مریک بلکہ ایلو زبان تے تون ہم محبت مریک۔ دا خاطر ان کہ اودے دا احساس مریک اوپورا چانک کہ زبان تا اہمیت انتے۔ دافتا حسن و زیبائی انتے۔ اوکل آن بھلا ہیت انسانی شخصیت نا جوڑنگ ٹی اونا کردار نامقرر کنگ ٹی زبانتا اخصو بھلوا ہیت نس مریک۔

دا حقیقت مچہ خرین ارے کہ ہرا زبان تے ٹی اینونن تعلیم اینتہ خاص وڑٹ اردواوانگریزی نا پیۛے کروٹ کہ ہندو بندغ خنائٹ کہ پازدہ بیست سال دا ذریعہ تعلیم تون خوک مسنوپانے مضمون ہنتس کہ مرے، بندغاک ایم فل اوپی ایچ ڈی کرینودانا باوجود ہرا تلفظ او بنیادی خواست پور ومنتگ ٹی افس۔ دا خاطر ان کہ بندغ ناسوچ آن وختس ہم کس نا پابندی اف۔ بندغ نا سوچ ٹی اوفتا احساسات ا بھلو عمل دخل نس مریک۔ صحت آن شام اسکان راج ٹی ہنتس کہ مریک دافتے آن ہنت کہ نفع نقصانس اودے ملیک توبروکا پگہ نا پروگرامے اینونا ہنداسوچ اوروہ جوڑکیک۔ دا ٹی اخلاق، دین ناچانداری، دنیا نا برادری اوار مرے۔ نن دا پانہ کہ دنیا اسہ گلوبو یلیج نس مرے نن بندغ نا بنیاداسوچ کین۔ دا شعورے مونا ہتنگ کن انسانی احساساتے پوہ منگ باز ضروری ۛے۔ انسانی احساساک ہمو وختا صحیح دماغ ٹی تولرہ۔ بندغ لفظے ضرور خوانہ ولے ہرا کہ بنیادی سوچے اوانسانی احساساتائے۔ دادے بیرہ غان بیرہ بندغ تینا لمی آدوی ٹی کنگ کیک۔ ہندا کان نن اصلی آترقی، شعور و آسودئی نا گڑاتے ہرنہ یا ہن وبرا ووسیلہ غاتے ہرنہ تو دافتے کہ ہرا گڑاک نٹو دامون ہیمون ننادھرتی آساڑی اریر۔ ہرا ادارہ غاک دا وختا موجودار ہرا خد متاتے دا وختا پور وکیرہ۔ ولدانا اسٹ ایلوڑتو ن کمک کروکا ادارہ غاک کل اسٹ مریرہ کاریم کیرہ گڑاکانک دامکن منگ کیک کہ شر حالی، آسودئی ماکا تا برادری نا اسہ سوچ نس اجتماعی وڑٹ ننا راج ٹی شون ہلے۔ دا ہمو وختا منگ کیک کہ ہراتم نن حقیقی آ تعلیم ۛے اصلی آ زبان اٹ ایتن۔ دانا جہا کہ نن شاگردے پانے کہ اوچنکوس

مرے یا بھلوس نن اودے ہلین گرفتار کین زبان نا قید ٹی ہتین واروار اونا تسلسل اوسوچے پرغن کہ اولفظ مڈی (لغت یا ڈکشنری) آکا نہہ۔ ہر اتم قلمے ارفہ اولکھے لکھے پدا اونا سمجھ ٹی بف کہ داگڑا ہر اداے کہ ای تینا زبان ٹی سوچوہ دادے ایلو زبان ٹی امر بیان کیرہ۔ اُسٹ مونجا مرے، اوکسرے اے پین لفظ نس کاریم ٹی ہترے، تینا احساسا تا ذی آ سمجھوتہ کے تو داگڑا حقیقی آ کا لخواہ مننگ کپک۔ او بیرہ غان بیرہ ہمو وختا مننگ یک ہر اوختا داکل اونا چند نامی آدوی ٹی مننگ کیر۔

تجویز اک:

براہوئی زبانے شون تننگ ناروٹ بنائی چا سنداری تاروشنائی ٹی منہ تجویز موننا تخنہ تاکہ براہوئی زبان نا تعلیم نا ذریعہ جوڑ مننگ نا کسر ٹی بھلا ڈنگراتے مَرکنگہ۔

- ۱۔ براہوئی زبان نا خلقی ادبے مچ کنگہ تاکہ براہوئی زبان نا حفاظت مننگ کے اودے باقی تخنہ۔
- ۲۔ ہر صوبہ ٹی لمی آدوی تے پرائمری نا کچ اسکان خوانفنگہ۔ ثانوی او اعلیٰ ثانوی تعلیمی کچ آ اردو لازمی اوانگریزی اے اٹیکو نمبر نا حیثیت اٹ خوانفنگہ۔ مڈل نا کلاس آ تا درجہ غاصوبہ نا زبان تا اسہ مضمونس مننگہ۔

۳۔ پنج جماعت اسکان براہوئی زبانے خوانفوکا کتاب نا زبان او تعلیم نا ذریعہ جوڑ کنگہ او مسٹیکو جماعت آن اردو سہ سرکاری زبان ناوڑٹ خوانفنگہ۔

نن قومی زبان اردو تون اواراوار لمی آدوی تے ہم اولیت تروئی اے او قومی ٹولی ٹی اونا حقے منینگہ۔ دا خلیس کہ لمی آدوی تے شون تننگ اٹ اردو نا وجود خطرہ ٹی تمودا درست اف بلکہ لمی آدوی تا ترقی ٹی اردوے فائدہ مروہم کہ احمد ندیم قاسمی لکھانے:

اردو آن براہوئی۔ ”لمی آدوی تے بنائی تعلیم تننگ اٹ قومی
آزبانے نہ بیرہ خطرہ اف بلکہ دا ٹی اردو نا فائدہ اے۔ صدی نس
اسکان نا تعلیم نا ذریعہ انگریزی زبان رہینگا ولے اونا بنائی تعلیم
شاگردا تے پرائمری نا کلاس تے پاس کنگان پدشروع کنگا کہ
۔ انگریزی زبان نا ہم اثری نا ردور یسہ اٹ داخس کورا لویسر کہ ننا

اسکولائے ٹی تعلیم نابینا انگریزی ٹی کریہ۔ اوچائسره کہ داوڑ عمل
دوست بفرو۔“ (رحمانی، 2006، 508)

کتاباڪ

- ۱۔ سوسن براهوئی۔ ”براهوئی قدیم نثری ادب“ دیباچہ لکھوک۔ جوہر براهوئی ”دھرتی دھرتی پھل ناسینا“ براهوئی اکیڈمی کوئٹہ۔ ۲۰۱۲۔ ۹۔ ۲۰۱۲
- ۲۔ براهوئی، نذیر شا کر۔ ”براهوئی اور بلوچ“۔ ۱۷۰، براهوئی ریسرچ انسٹیٹیوٹ پاکستان ۲۰۱۵۔
- ۳۔ هموہن پنے: ۸
- ۴۔ انجم رحمانی، ڈاکٹر ”پاکستان میں تعلیم: ایک تحقیقی جائزہ“ پنے: ۶۱۷، پاکستان رائیٹرز کوآپریٹو سوسائٹی، لاہور، ۲۰۰۶ء
- ۵۔ براهوئی، ذوق، ”کمال“ پنے: ۸۷، براهوئی اکیڈمی کوئٹہ، ۲۰۰۶ء
- ۶۔ پروانہ، نور محمد ”اداریہ“ ہفت روزہ ایلیم، مستونگ، پنے: ۸۔ ۷ اکتوبر ۱۹۶۰ء
- ۷۔ براهوئی، ذوق، ”کمال“ پنے: ۴۸، براهوئی اکیڈمی، کوئٹہ، ۲۰۰۶ء
- ۸۔ ابابکی عبدالنظار (فروری ۲۰۰۹) مادری زبانوں کا عالمی دن اور ہم توئی استار سوراب
- ۹۔ انجم رحمانی، ڈاکٹر ”پاکستان میں تعلیم: ایک تحقیقی جائزہ“ پنے: ۵۰۸، پاکستان رائیٹرز کوآپریٹو سوسائٹی لاہور، ۲۰۰۶ء۔

براهوئی راج ٹی دستارنا اہمیت اوگڑاس دوسکی نادودا آک

محمد نادر شاہوانی اسکالرا ایم فل براهوئی

شبیر احمد شاہوانی، اسسٹنٹ پروفیسر شعبہ براهوئی، جامعہ بلوچستان کوئٹہ

ABSTRACT

Main objective of this article is to highlight the merits of the some Brauhi Customs and their impact on the society. Apart from that we also try to thresh out the importance of the customs for the soociety and how they keep intact with Rules & Regulations in shape of tradition without any written documentation or legislation. It reveals from the history that all such customs were implemented verbally by the stake holders strictly. In short we have also discussed some of the Brauhi Customs that, how much importance and impact they have upon culture.

For example most of the people use to wear turbans, assuming that they wear this treditionally or for some other purpose?. Similarly, it was mandatory to serve tea and Hubble Bubble (Tobacco "Chan-o-Chulum) when guest used to come and guest was mainly responsible to elaborate about his arrival journey and about the climate, which is traditionally called "Hall o Hawall" No doubt that Hall-o-awall was the main source of communication and core information at that time which were totally based on truthness, trust and reality.

Furthermore, an other custom which is based on humanitarian ground which called "Bejjar " in which a person will traditionally demand some halp in shpae of exchequere, animals or any other sources from their relatives and friends to make necessary arrengments for his or his son or brother's marriage. In this way some body will be able to meet the expenses of marriage with the help of thier friends.

In addition, due to multi diamentional merits/benefits, the customs were treated as manifesto of Brauhi Culture so Brauhi public strictly followed such norm with letter & sprit. If we briefly review the Brauhi Culture and people, they may seem very innocent & sincere and mostly lived in rural and undeveloped areas. Their living style was very simple

but their vision and commitment towards traditional norms were solid & strong. Especially respect of women, guests, brotherhood and for those who knocked at their door in time of need and shelter. Traditionally Brauhi Culturst were always ready to sacrifice their lives for the protection of those who did ask them for. Due to such solid & committed customs, image of Brauhi's were highly apprecialbe and such code of life made them respectable & honourable in the society.

All in all, the main motive was to expose these customs to bring awariness to the general public and open a clue for researchers who are interested to research on the merits of Brauhi Culture and there way of life.

KEY WORDS; Brauhi Culture, Turbans, Tea & Hubble Bubble, Bejjar, Hawl - O - Hawal.

چاہنداری:-

اسہ راج سینا بابت چاہنداری کن اونا رسم و رواج آن پُہہ مننگ لازمی وگڑاس ے۔ انتے کہ راج سینا قدر و شرف، بھلنی او بھروسہ نادر و مدار و رواج آتا سوگوئی اودا تیا عملداری آن مریک۔ اخہ در کہ رسم و رواج آک سوگو اوکل کن اسہ ڈول برابری نا بنیاد آ مریرہ۔ ہموخہ در راج نا شرف، ہم حد و حویل او علاقہ ٹی گیشتر مریک۔

ہندا سوگوئی اور رسم و رواج آتیا عمل داری براہوئی راج ٹی کل آن زیات نظر بریک۔ او ہندا سوب آن اینواسکان براہوئی خلقت نا پن شان و شرف اٹ ہر کچاری ٹی الینگ۔ رسم و رواج آک تو ہر راج ٹی اریر۔ ولے براہوئی خلقت نا رسم و رواج آتیا کاٹم تخوک نظر بریک۔ اور رسم و رواج آتیا نہ بیرہ زندنا اصول او قانده و قانون و نا وڑاٹ عمل کرینو۔ بلکن داتے تینا زندنا بچ جوڑ کر یسور۔

براہوئی خلقت ہر تاوان نئے ہر فنک کن تیار مریک۔ ولے رسم و رواج آتے پر غنگ ے تین کن عیب نئ خیال کیک۔ اور راج ٹی عیب دار مریرہ رہنگ نا جاگہ غا غیب مننگ ے جوان خیال کیک۔ یعنی راج ٹی شرمندگی اٹ زندہ مننگ نا جاگہ غا عزت و شان نا مرک ے اولیت اینک۔

”قومی کیونی او ایلم کوئی اکثر دنیا نا ہر خوم ٹی مریک۔ ولے بلوچ آتا قومی نظام ے ہر اگڑا

ایلو انسانی راج آتیاں شرفدار جوڑ کیک او او نامنہ ہندو اصول اریر کہ داتا پین راج سیٹی لازمی وڑنا
شبوت دوبک۔ دکنہ بلوچستان نابلوچ راج او خاص کر قبائلی تول ویش ے زندنا شیخ خیال کنگلک۔
(رمضان، 1976، 8)۔

ہندابا وہ پیری آ اصول (رسم و رواج) آتیا سختی ا عمل داری ناوجہ غان کل علاقہ ٹی براہوئی
خلقت شرفدار او قابل بروسہ ے۔ ہندابا روٹ خان معظم خان میر احمد یار خان، خان قلات پانیک
بلوچ بے مٹ زندنا رمز (رسم و رواج) آتا وارث اسہ عظیم خوم نسے۔ بلوچ خوم چندی خوم او طائفہ
غایتیٹ بشوک ارے داڑان باوجود او فقا را جہی او مجلسی فکر ٹی کیوئی نارنگ گرویشک ایتک۔ (رمضان
1976، 5)۔

دا بے مٹ آ رسم و رواج آک کہ دا براہوئی خلقت ے راج آتیت معتبر و شرفدار جوڑ
کریسور۔ وخت تون او اراوار دارسم و رواج آک نازند آن پیش تمیہ اودیم مننگ ٹی او۔ داتا جوانی،
وڑڈول، برابری، انصاف او راج آداتا آخوبتی اثر مندنی تا جاچے الینگ نا کوشش ے کینہ کہ دارسم و
رواج آک بے علم و نا پیمہ آ بندغ آتے امر بندغی نا مرتبہ غاسر کریسور۔
کل آن مست داگڑانا جاچے الینہ کہ براہوئی راج ٹی دستار نانت اہمیت نسے۔
دستار۔

براہوئی راج ٹی دستار نا نسہ جتا و شان و شرف او اہمیت نسے۔ ظاہری وڑاٹ دستار تنگ
سنت ے، براہوئی خلقت سنت نا سرجمی (پیروی) تون او اراوار دستار آن پین ہم چندی کاریم تے
الیہ بسونے۔ کاٹم آپڑوک داہفت گز (میٹر) ناچچ کہ دادے عرف عام اٹ دستار پانگلک۔ دانا اکثر
ہفت ول مریرہ۔ اوزی نا کنڈان بڑا نگا طرہ تون او ارشیف نا کنڈان لڑونچ انگانیم گز نا ٹکرے تہ
شد و پارہ۔ کہ دا وخت وخت مول نا ہم کاریم ے ایتک۔

دستار نا راج ٹی داخہ درجہ لو شان و شرف او اہمیت نسے۔ کہ دانا عزت و حرمت او شان بندغ نا
زند تون تفوک مریک۔ بندغ نا عزت و شرف و شان نا دار و مدار ہندا دستار نا منہ ول تون برابر وزن

تختیک۔ انتے کہ براہوئی راج ٹی کس ناکاٹم آن بیدس اجازت وناگمان دستارے ہر فنگ نامطلب ہمو بندغے خلینگ یا راج ٹی رسوا یا بے عزت کنگ نابرا برے۔ براہوئی راج ٹی اول تو کس کس ناکاٹم آن دستارے ہر فنگ نا غلطی کے کپک۔ اگہ کس آخنی یا شوخی اٹ بریہ کس ناکاٹم آن دستارے ہر فینے تو دنگا صورت ٹی اکثر جنگ آک بش مسونو۔

”دستار نا اہمیت داڑان ہم ظاہر مریک کہ مست زمانہ ٹی جنگ وجدل آتیٹ اگہ کس ناکاٹم آن دستار تما کہ۔ تو مخالف فریق تینا دوئے توریکہ۔ دانا وجہ ہمو مس کہ کس ناکاٹم آن دستار نامتنگ نا مطلب اونا خلینگ نابرا بر خیال کنگا کہ۔ داڑان دا ظاہر مریک کہ براہوئی راج ٹی دستار نا فضلیت بندغے ناعزت و شرف تون برابر تفو کے“۔ (انٹرویو)

داکان بیدس براہوئی راج ٹی نوابی، سڑداری نظام سوگوئی اٹ برجا مسونے۔ نواب یا سڑدارئس اگہ تینا منصبے مونا تینا اولیا دئے تینگ خوا اسکہ یا دنیاے الا کہ تو داڑکن ہمو خوم ناکل فکر یک ئسے مچی سیٹی صلاح و صلاحیت اٹ تینا پوسکنا نواب یا سڑدارے دستار کریرہ۔ (دارواج داسہ ہم برجا رے)۔ دستار کنگ نا مطلب دائس کہ ہمو کل بندغاک تینا کل اختیار مختیارے ہندا دستار نا صورت ٹی تینا پوسکنا نواب، سڑدار یا ٹکری نا دوئی تسورہ۔ تاکہ دستار نارسم ادا کنگتو کہ ہمونواب یا سڑدار نا ہیئت ناراج ٹی خاصوا اہمیت ئس متو کہ۔ اونہے اونا فیصلہ ٹی وزن مسکہ۔ داڑان دا معلوم مریک کہ اصل اٹ وزن دستار ناے۔ البتہ بندغاک نوابزده یا سڑدار زادہ سینا عزت و احترام کے ضرور کریرہ۔ بلکہ داسہ ہم کیرہ۔ اونا سوب دادے کہ اونا نسبت دستار تون ارے۔

ایلو لوز آتیٹ دستار ئسے عہد و پیاں سینا پن ہم ارے۔ کہ دانا ارا اہمو مطلب اریر۔ اولیکو دستار کروکا نا پارہ غان کہ اوکسے دستار کنگ تون اوار تینا کل اختیار مختیار تے ہمو خواجہ نا حوالہ یک۔ ارٹمیکو دستار مروکا خواجہ نا پارہ غان کہ او دستار کروکا تا کل حق و حقوق، نفع و نسیخان، شون و شر حالی، جنگ و جدل، نگ و ناموس یا زمانہ ناکل شیف بڑز آنا زمواری تے ہر فیک۔ بیدس نوشتہ خوان آن دستار ہمو عہد نامہ کے داقسم و قرآن نا حیثیت کے تحک۔ کہ داٹی دستار کروکا دستار خواجہ نا ہر تو ار آلبیک پاریسہ اوڑکن تینا جان تے ندر و سدخہ کیرہ، ہندن دستار نا خواجہ دستار کروکا تا اوفا کل چوچہ پاچہ غاتا

حق آتا زموار مریک۔

زندگی دستارنا ایلو اہمیت آک:-

دستار براہوئی خلقت نازندنا شیف بڑزتون تفوک مسونے۔ براہوئی خلقت دستارے
چندی پین ہم مسخت آتے کن استعمال ٹی ایسونه۔ دنکہ۔

۱۔ براہوئی خلقت دستارے موسم ناثر آتیاں بچینگ کن ہم استعمال کریک۔ مثال ناوڑاٹ نئی نئی
اوباسنی ٹی باسنی آن بچینگ کن دستار بھلوکاریم نس تسکہ۔

۲۔ جنگ وجدل آتیٹ دستار اسپرنا کاریم ے تسونے۔ مست زمانہ ٹی اکثر لٹھ و تفر او زغم نا جنگ آک
مسورہ۔ او جنگ ٹی اولٹ جھو اکٹر کاٹم آمریک۔ جوانیٹ تفوکا دستار داہر مسٹا گڑا تاوارے نس بھلوحد
اسسکان توننگ نالانچی ے تحاکہ۔ داگڑا تا عام انگا دہک بیرہ مسہ چارول اسکان اثر کیک۔ ہندا
خاطران مست مروکا جنگ آتیٹ کاٹم آ دستار مننگ آ خاص وڑاٹ خیال داری تننگا کہ۔ تاکہ کاٹم ے
سخت انگا دہک وٹپ آتیاں بچینگے۔

۳۔ دُنکہ مالونو شتہ کننگا نے۔ کہ اگہ جنگ سیٹی کس نا کاٹم آن دستار تے یا جندتہ تے توادوڑا دُو ہر فنگ
ے لغوری خیال کننگا کہ۔ انتے کہ کاٹم آن دستار نا تمینگ یا جندنا تہ تمنگ نا مطلب بندغ نا خلینگ نا
برابرے۔

۴۔ ناراضگی نا صورت سیٹی اگہ نس بندغ نس تینا ضد آ سلوک مرے۔ اگہ ضدی آ بندغ نا مونا کس
دستارے شیف کریسہ ہونا ناراض آ بندغ نا گٹ یا نت تیا تحاکہ۔ تو اکثر ناراض آ بندغ نا ناراضگی
سلیتیو کہ۔

۵۔ براہوئی خلقت نا دستار نا طرہ اوفقا جوان انگا قول و فعل، دلاوری، شرم و حیاداری او بے مٹ آ
اصول آتا سوب آن ہمیش بڑزا مسونے۔

۶۔ دینی حوالٹ ہم دستار نا بھلو فضیلت نس ارے۔ ہر اتم کہ حافظ نس کلام پاک ے حفظ کیک تو اونا
باقائدہ دستار بندی کننگ۔

۷۔ دستار سنت ے۔ (انٹرویو)

۸۔ دستار نرنیہ نازیب وزینت اوشان ے۔ (انٹرویو)۔

براہوئی راج نامنہ اہم انگارسم ورواج آتا پٹ ولی جاچ نس۔

1۔ احوال۔

براہوئی راج ٹی احوال بھلو اہمیت نس دا خاطر ان تنخا کہ دا علاقہ او مخلوق ناباروٹ معلومداری نا نسے اہموذ ریعہ نس نسکہ۔ انتے کہ بروکا مہمان تینا احوال ٹی تینا مسخت تون او علاقہ او مخلوق نا حالیت نا بابت ہم احوال تسکہ۔ احوال نا راج ٹی دا خدر اہمیت نس کہ اگہ بروکو مہمان نسے احوال کنگتو کہ تو دادے معیار خیال کننگا کہ۔

”بلوچی حال احوال بیرہ راج وڈیھ ٹی پیش بروکا واقع غاتا درشانی اسکان مفک۔ بلکن دا ٹی موسمی حالیت او کسر نا خطرہ غاتا ذکر ہم مریک۔ اوداڑان مالدار نک ے انپ وبٹ ٹی مدت وکمک رسنگ۔“ (رمضان، 1976، 22)

بروکا مہمان ے رسم ورواج نارداٹ اراع یا خلق نا بھلا احوال کنگ نا اختیار ے تنخیک۔ واہم تولو کا کچاری ے لازمی صلاح اٹ اتیوئی مریک۔ رسم ورواج نارداٹ داڑکن ہم گڑاس رمز آک اریر۔ اگہ اراع خواجہ نا مٹا غانا ٹکری یا سڑدار مالوان تولوک مریر۔ اونا گمان مہمان نس برے۔ تو احوال نا اختیار سڑدار یا ٹکری نا دو ٹی مننگ۔

”براہوئیک ہمرو کہ مہمان نس مرے۔ اودے ضرور حال احوال کیرہ۔ احوال نامرغن مننگ آن براہوئی کچاری ٹی پچو بوریت نس مفک۔ انتے کہ احوال دا خاطر ان مریک۔ کہ احوال ٹی شخصی، واردات، موسم، امن و جنگ ہروڑ نا حالیت آتیاں معلومداری مریک۔“ (پرکاڑی، 2001، 237)

براہوئی راج ٹی احوال نا بھلو اہمیت نس ارے۔ کچاری سیٹی بھلا نا موجودگی ٹی بروکا مہمان ے کس ماندہ باشی ہم کنگ کپک۔ داہمو معاشرتی رسم ورواج آکو۔ کہ داتے مننگ اودا تیا عملمداری براہوئی خلقت ے راج ٹی بے مٹو او شرف دار جوڑ کر یسور۔ احوال معلومداری نا دا احوال ہم اہمو

ذریعہ نس پانگا کہ دائی ہر ہیبت و معلومداری راستی اوسچائی نابنیاد آ مسکہ۔ احوال ٹی علاقہ وحدوحیل نا کل حالیت واقع غاتے کہ پانے داتا تعلق بروکا مہمان تون مروسس یا مفروسس بیان کننگا کہ۔ ہندا ذریعہ اٹ ہر بندغ ے کل علاقہ غاتا باروٹ معلومات مسکہ۔ او ہر بندغ داتیا اُسٹ ناحب اٹ بروسہ ہم کریکہ۔ اوداتے مونا ہم بیان کریسہ ہنا کہ۔ انتے کہ اودے یقین نس کہ انتس کہ بیان مسونے داخل راستی اوا ایمانداری نابنیاد آڈ تروکو۔

ہندا راستی اوا ایمانداری ناسوب آن احوال ے براہوئی رسم ورواج اودود آتیٹ نہ بیرہ بھلو اہمیت نس حاصل نس بلکن احوال معلومداری نا ہم اہموذریعہ نس خیال کننگا کہ۔ ہندا خاطران حال احوال ے راج ٹی اہمیت اولازمی اودرجہ نس متنگا سس۔

2۔ بجار۔

اگہ نن خوڑتی اٹ براہوئی رسم ورواج آتا جاچے لین تو نے معلوم مریک کہ دارسم ورواج آک اسلام نافلسفہ نارداٹ خیرخواہی، ہمدردی اومت وکمک نابنیاد آڈ تروک خننگرہ۔ ہندا جوانی تا سوب آن براہوئی خلقت دارسم ورواج آتے تینا زندناشخ خیال کریکہ۔ اصلٹ ہندا رسم ورواج آک مخلوق ٹی تین پتین نا خیال داری۔ مدت وکمک، اسٹ ایلونا کاریم بنگ نا جوزہ اوخوکی ودی کننگ نا سوب نسورہ۔ ہموخاطران توداتیا عملداری لازمی نس۔

ہندا خیرخواہی اوڈوسکی نارسم آتیاں اسٹ براہوئی راج ٹی بجارنا ہم نس۔ کہ دانارداٹ اگہ نسے بندغ نس سانگ آن گڈ برام ناوس وسیلہ تختو کہ توادتینا سیال وقریب آتیاں مدت وکمک الینگ کن پیش تما کہ۔ کہ دابجار پانگا کہ۔

”ترکمانستان ٹی ہم دارسم ارے۔ او برام نا موقع غا بادشاہ اونا سلیم یا باوہ ے ایلو سیال قریب آتا پارہ غان نغدی، غلہ یا مال وسہد ارتا صورت ٹی ”بجار“ یا کمک متنگگ“۔ (محمد حسنی، 2000، 68)۔

بجار مدت وکمکی نا نہ بیرہ بے مٹومثال نسے بلکن داسہ فلسفہ سینا پن ہم ارے۔ مثال نا

وڑاٹ۔

۱۔ نئے بندغ نس تینا جندنا یا تینا مار سینا سانگ نئے کریک۔ ولے برام ناخوچ ناوس تختو کہ۔ دنگا صورت ٹی اوسیاں و قریب آتا کنڈا بجا رکن پیش تما کہ۔

۲۔ بجا رسم و رواج آتا نیش نئے ہندا خاطر ان بجا رخوا ہنگ ٹی پچو شرم و شرح نا گنجائش مفک۔

۳۔ اصلٹ پین کس نا کاریم سیٹ بنگ نا پین زندگی نئے۔ او ہرا بندغ آتا زندگی کار خیر نا عمل شامل مریک۔ اوفقا زند باز خوش او پُرسکون مریک۔ بجا رنا صورت ٹی ہم بندغ اسٹ ایلو نا کاریم ٹی بریک۔ ہندا خاطر ان دا ٹی خیر ہم ارے اوسکون ہم ارے۔

۴۔ بجا رسم سینا صورت ٹی نئے وام سینا حیثیت نئے تحیک۔ پگہ ایلو فریق نئے پدی ہم کروئی مریک۔
۵۔ اسلام نا فلسفہ ہم ہندا دے کہ سختی سیٹی تینا ایللم نا کاریم بینگے۔

بڑا نوشتہ کرو کا جوانی او خیر خواہی تا سوب آن ایلو رسم آتون او ار بجا رنا رسم ہم برا ہوئی خلقت نا زندنا نیش جوڑ نس۔ ہمو خاطر آن بندغاک بجا رکن بھلو بھلو مزل خلکو رہ۔ اصلٹ بیدس وام و بدل نا فریشانی آن بجا رنا صورت ٹی مخلوق نا ضرورت آک پورو مسورہ۔ او اوفقا خوشی و شاد کامیک ہم برجا مسورہ۔

”علاقہ جھلاوان ٹی دار و اج ارے کہ سیال و قریب، سڑدار او خوم نا بندغ آک اُراع اُراع غانیسہ برام کن کمک نا خواست نئے کیرہ۔ دارسم نئے ”بجا ر“ پانتلگ“۔ (ڈینس برے ”ترجمہ۔ کامل القادری“ 1980-92)۔

بجا رٹی انت انت گڑا تننگا کہ:-

۱۔ رقم نا صورت ٹی۔

۲۔ مال و سہدار۔ کاس و درسم نا گڑک نا صورت ٹی۔

۳۔ جنس نا صورت ٹی۔

3۔ قلعہ/ڈری۔

دائسہ خوشی سینا رسم دود نئے کہ دا برام نا تاریخ آن ہفتہ دہ دے مست بادشاہ نا کنڈا ان منہ نیازی دھول و دیرہ تون او ار خوشی و شاد کامی نا شعر و باگلو چاپ خلیسہ برامی نا خلق/اُراع غا کارہ۔

او فک با قاعدہ وڑاٹ تیار کرو کا خیسون رنگ ناہالوان یا ریشمی بھلو پچ نُس کہ دازیا زیبا کشیدہ کروک
مریک کہ دادے قلعہ یا ڈری پائنگ۔ دادے برامی والا کوٹوٹی نُسہ کنڈا خلینگ۔ اوسٹرے ہنداٹی با
قائدہ وڑاٹ تولیفنگ۔

قلعہ یا ڈری زیات آن زیات پانزدہ دے او کم آن کم مسہ دے مست خلینگ۔ او برام نا
دے اسکان خلوک مریک۔ رسم ورواج نارداٹ برامی دے داقلعہ یا ڈری آن بیدس ضرورت آن نہ
پیش تمنگ نا اجازت مریک۔ نہ اُراع نا کاریم سیٹی دوخلیک۔ ڈری ناوخت ٹی ہرگڑا اودے تیار
تمنگ۔

قلعہ یا ڈری نا خلینگ نا مسخت ہندا نُس کہ منہ دے برامی آرام و سکون اٹ آسرات مرے
۔ دا حد اسکان کہ اودے دا ڈری نادے تینی دے ناروشنائی ہم لگیپ۔ تاکہ برامی نُسہ جو انورنگ نُس
کشے۔ براہوئی تا مسست نارواج آنا رداٹ بادشاہ دے مسہ دے اسکان برامی نا باوہ تینا اُراع ٹی
تور کہ۔ تو او فک ہندا ڈری والا کوٹوٹی رہائش اختیار کریہ۔

گڈسری

انسانی زندنا سرسوبی او خوشی تادارو مدار مہر و موریت او تین پتین مدت و کمکی نابینا آتالان
 ے۔ دابینا داخہ در کہ سوگواو ڈغار ٹی جوانیت سخت مر یک۔ ہموخہ دردائی قربانی ناجوزہ غاک بیدار
 مریرہ۔ اگہ نن مچٹس خوڑتی اٹ غور و فکر کین تو معلوم مر یک کہ زندنا خوشی تاجس ہم تین پتین ناخوکی،
 مہر و موریت اسٹ ایلونا کاریم بنگ ناجوزہ ٹی پوشیدہ ے۔

ہندا جوزہ غاتے مدام برجاتخنک اوداتے کل کن اسہ ڈول جوڑکننگ کن مست زمانہ نا
 بندغاک رسم و رواج آتے نہ بیرہ برجاتخاسور۔ بلکن داتے ہندونپن و نظام سیٹی خلا سور کہ کل داتیان فا
 ندہ ہر فیہ۔ ہندا وجہ غاک نسورہ کہ اوقا دتر نا چک (کشش)، مہر و موریت اوشان و شرف ہم برجا
 سلوک نس۔ او ہندا چنکا چنکا رسم و رواج آک مست نا خلقت نا شان ے نہ بیرہ بڑا تخاسور بلکن
 اوفتے طاغت ورا و بہادر ہم جوڑ کر یسور۔ نن اینو ہم ہموفتے آنا ز و فخر کینہ۔

دارسم و رواج آتا ایلو جوانی تیان بیدس نسہ اہمو جوانی نس داخیال کننگ۔ کہ دارسم آتا سچنا
 ٹی براہوئی خلقت بیدس غرض و جوفہ غان اسٹ ایلوڑتون ہم کوپہ مریسہ اسٹ ایلونا باریم ے سُبک
 کریرہ۔ اگہ کہ زندنا ڈکھ و ویل، سختی سوری تاگواچی نس، لنگڑی وینکونی نا خلوک نسورہ واہم تین پتین نا
 عنخوری او خوشی غمی تا موقع غا جک سلوک مسورہ۔ اسٹ ایلوڑتون اُسٹ ناحب اٹ مہر کریرہ۔

براہوئی راج نارسم و دود آتا کل آن بھلا جوانی داس کہ دا کل کن نسہ ڈول نسورہ۔ داتیت
 غربی و امیری نا فرق الو۔ نہ کس ے فرق کننگ نا اختیار نس۔ رسم و رواج آتیت خلقت کن آسراتی
 نس۔ واہم جاگہ جاگہس کس ے تاوان ہم مسکہ۔ دا کل آن باوجود مست نا خلقت رسم و رواج آتے
 پر غنگ نامیار ے تینا لختی شاغنگ کن تیار متوکہ۔ ہراڑسکان تین پتین مدت و کمک نارسم آتا تعلق
 ے۔ مخلوق داتے من و عن قبول کر یسوس۔ ہموخاطران بچکس داتیا عملداری آن تینے پدی کتوکہ۔ بلکن
 خوشی خوشی اولوکا مون تون بیدس شرم و شرح غان اسٹ ایلونا کوپہ جوڑ مریسہ اسٹ ایلونا کاریم تے مونا

دریرہ۔ کل آن خوشی ناہیت تو داس کہ ہندارسم ورواج آتا وجہ غان کس تینے بے وس و بے کس خیال کتو کہ۔ انتے کہ ہروڑ سینا سختی سوری سینا وخت آسیال و قریب آک اوڑا مچ مریسہ جھمر آنبار سینا کریرہ۔ ہندن کس نا کاریم بے بندغی آن نیم گڈ لو یا ماندہ سلیتو کہ۔

براہوئی راج نارسم و دود آتا جاچے الین تو داتھیٹ مہر و موریت ، ہمدڑی ، سختی سوری سیٹی اسیٹ ایلونا کاریم بنگ شرم و حیا و مدت و کمک ناہرا بے مٹ آ جوانیک نظر بریرہ۔ داکل برکت آک اسلامی تعلیم او فرمان رسول صلی اللہ علیہ وسلم نارداٹ اریر۔

ہندا بے مٹ آ جوانی و اصول آتا سوب آن براہوئی خلقت رسم و رواج آتے زندنا شیخ جوڑ کریس۔ داتاشیف بڑزی آتینا کاٹم ئے تسورہ۔ ولے رسم و رواج آتا بالادستی ، سر بلندی او عظمت ئے شیف مننگ کن التوسہ۔ بیان کروکا جوانی تا سوب آن نن اینو ہم تینا کچاری و مجلس آتھیٹ مست نا رسم و رواج آتے یات کریسہ فخر اٹ او تاستاء کینہ۔ مست نا بندغ آک پاریرہ۔ کہ پانے ”راج آن پیش تم ولے رواج آن پیش تمپہ“۔ سوگو او خیر نا بنیاد آڈ تروک رسم و رواج آتا سوب آن اینو ہم براہوئی مخلوق نا دستار نا طرہ بڑزا خننگ۔

حوالہ غاک

- 1۔ رمضان محمد ملک۔ (1976) بلوچ سماج کے خدو خال۔ مکتبہ ساربان مستونگ۔
- 2۔ محمد حسنی عبداللہ نوشکی عمر 55 سال بمورخہ 17.04.2017
- 3۔ بخش محمد باوہ ناپن تاج محمد خوم پُنجیر زئی (بادینی) عمر 82 سال کلی بادین پدگ ضلع چاغی مورخہ 23.04.2017۔
- 4۔ صابر امان اللہ بنگل زئی عمر 79 سال غوث آباد دشت کمبیلہ۔ مورخہ 27.06.2017
- 5۔ رمضان محمد ملک۔ (1976) بلوچ سماج کے خدو خال۔ مکتبہ ساربان مستونگ۔
- 6۔ پرکاڑی احمد نور۔ (2001) براہوئی ادب۔ براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ۔
- 7۔ محمد حسنی خان نور۔ (2000) ہمہ یاران بہشت۔ براہوئی ادبی سوسائٹی پاکستان کوئٹہ
- 8۔ برے ڈینس (ترجمہ کامل القادری) (1980)۔ براہوئی رسم و رواج۔ گوشہ ادب کوئٹہ